

Οικοτουριστικός Οδηγός

Υδάτινοι δρόμοι και Ιστορίες στο Γεωπάρκο Σπετίας

Γεωπάρκο ΣΗΤΕΙΑΣ
SITIA Geopark

unesco

Global Geopark

Πράξη “Υδάτινοι δρόμοι και Ιστορίες στο Ε4 και τα Γεωπάρακα της Ανατολικής Μεσογείου, με Ακρωνύμιο «Waterways»”

Συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΤΠΑ) και εθνικούς πόρους της Ελλάδας και της Κύπρου

Κύριος στόχος του έργου είναι η βελτίωση της ελκυστικότητας και η αύξηση της επισκεψιμότητας των περιοχών παρέμβασης της Κρήτης και της Κύπρου επί του Ε4 - Ευρωπαϊκό Μονοπάτι Μεγάλων Διαδρομών, κυρίως ορεινών περιοχών που μειονεκτούν σε ό,τι αφορά στην οικονομική ανάπτυξη και οι οποίες είναι οι πιο επηρεπείς στην κλιματική αλλαγή.

Συγγραφική ομάδα:

Βαγγέλης Περάκης - Γεωπόνος ΤΕ - Συντονιστής Γεωπάρκου Σπτείας,
Δέσποινα Κοϊνάκη - Αρχαιολόγος, Αντωνία Δρετάκη - Γεωλόγος,
Ευστάθιος Λυμπέρης - Γεωλόγος, Δάφνη Χρονάκη - Αρχιτέκτων Μηχανικός

Επεξεργασία χαρτών:

Ψαράκης Αλέξης

Γραφιστική Επιμέλεια:

Promotion Διαφημιστική

Επιμέλεια κειμένων:

Βαγγέλης Περάκης, Δέσποινα Κοϊνάκη

Μετάφραση στην αγγλική:

E-METAFRASEIS IKE, Ίρις Δουγιουντζή, Θεσ/νίκη

Δικαιώματα έκδοσης:

Δήμος Σπτείας - Γεωπάρκο Σπτείας

Δικαιώματα εικόνων και σχημάτων:

Δήμος Σπτείας και Εφορεία Αρχαιοτήτων Λασιθίου, εκτός εάν αναφέρεται διαφορετικά στη λεζάντα ή τις αναφορές των εικόνων

Αναφορά:

Σε περίπτωση αναφοράς: Περάκης Β, Κοϊνάκη Δ, 2022,
Οικοτουριστικός Οδηγός Υδάτινοι δρόμοι και Ιστορίες στο Ε4 και τα Γεωπάρακα της Ανατολικής Μεσογείου

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

Waterways

**Υδάτινοι δρόμοι και Ιστορίες στο Ε4
και τα Γεωπάρακα της Ανατολικής Μεσογείου**

unesco
Global Geopark

ΣΗΤΕΙΑ 2022

ΠΕΡΙΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

1	Το έργο WATERWAYS	8	7	Ας περπατήσουμε	24
2	Το Ε4	9	7.1	Χρυσοπηγή - Δάφνη - Μόντε-Φόρτε - Αδρομύλοι	26
3	ΤΟ Ε4 στο Γεωπάрко της Σπείας. Συνοπτική περιγραφή	10	7.2	Αδρομύλοι - Βορί - Παπαγιαννάδες	40
4	Παγκόσμιο Γεωπάрко UNESCO Σπείας	12	7.3	Παπαγιαννάδες - Ετιά - Αγιά Σοφιά - Χανδράς	46
5	Λίγα λόγια για τη γεωλογία της διαδρομής	18	7.4	Χανδράς - Βόιλα - Ζίρος	59
6	Τα σπήλαια	22	7.5	Ζίρος - Κάνεβα - Σκαλιά - Μαύρος Κάμπος - Ζάκρος	70
			7.6	Ζάκρος - Φαράγγι Νεκρών - Κάτω Ζάκρος	86
				Επίλογος	109
				Βιβλιογραφία	110
				Πηγή φωτογραφιών	115

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το νερό, εκτός από ζωτικό στοιχείο της φύσης και της διατήρησης των ειδών, αποτέλεσε και το βασικό δομικό υλικό πολλών πολιτισμών, ιδιαίτερα στη Μεσόγειο. Το νερό είναι απαραίτητη προϋπόθεση ζωής στον πλανήτη μας, πηγή υγείας, ευεξίας, ευφορίας, δύναμης και έμπνευσης. Δεν είναι τυχαίο ότι μεγάλοι αρχαίοι πολιτισμοί αναπτύχθηκαν σε περιοχές γύρω από το νερό. Η ύπαρξη του λειτούργησε ως το βασικό κριτήριο για την εγκατάσταση των ανθρώπων και τη δημιουργία οργανωμένων κοινωνιών και οικισμών.

Ο άνθρωπος, από τα πρώτα του βήματα στη γη, διαπίστωσε πως το νερό αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της ζωής και το αντιμετώπισε με σεβασμό και ευγνωμοσύνη, το συνέδεσε στενά με τις μεταφυσικές του ανησυχίες και το ενέταξε στην καθημερινότητά του. Πηγές, ποταμοί, ωκεανοί και βροχή πήραν πρόσωπα θεών ή ημιθέων. Ο άνθρωπος έμαθε από το νερό να γράφει παραμύθια και τραγούδια, να αναζητά νεράιδες και ξωτικά στις πηγές και τις λίμνες, έμαθε να κινεί μηχανές, να βελτιώνει τις αποδόσεις των καλλιεργειών του, να ζει μαζί του χτίζοντας γέφυρες, νερόμυλους, κρήνες να απολαμβάνει την κάθε του σταγόνα ευγνωμονώντας το για την ζωή που του δίνει.

Στις μέρες μας, οι όροι και τα κριτήρια συμπεριφοράς μας απέναντι σε αυτό το αγαθό άλλαξαν. Διαχείριση, εκμετάλλευση, κόστος, απόδοση, κέρδος. Όμως η ραγδαία αλλαγή του κλίματος δημιουργεί τεράστια προβλήματα σε πολλές περιοχές του πλανήτη μας, με τους αδύνατους και φτωχότερους αυτού του κόσμου να τα βιώνουν περισσότερο. Ο 21ος αιώνας, εκτός από αιώνας της τεχνολογίας θα είναι σίγουρα ο αιώνας του νερού. Και, αν τα επόμενα χρόνια οι εξελίξεις στην τεχνολογία των social media και του διαδικτύου θα καθορίζουν τη μορφή που θα έχει «ο κόσμος του αύριο», η επάρκεια πόσιμου νερού θα κρίνει τη μοίρα του ανθρώπου πάνω στη γη.

Το πρόβλημα της λειψυδρίας, και κυρίως της έλλειψης καθαρού-πόσιμου νερού, ταλανίζει περίπου το 50% του πλανήτη. Το νερό είναι ένα αγαθό, το οποίο ανήκει σε όλους. Η πρόσβαση σε αυτό το απαραίτητο στοιχείο για τη ζωή εντάσσεται πλέον στα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και κανείς δεν θα πρέπει να ιδιωτικοποιεί και να πουλά το νερό ως ένα ακόμα εμπορικό προϊόν.

Ο οικότουριστικός οδηγός, απευθύνεται στον περιπατητή, στον φυσιοδίφη, σε αυτούς, για τους οποίους το περπάτημα δεν είναι άλλη μια αθλητική δραστηριότητα, αλλά μια ευκαιρία να γνωρίσουν το φυσικό τοπίο, τους ανθρώπους, τη γεωλογία, τη χλωρίδα και την πανίδα της περιοχής, την ιστορία και τον πολιτισμό. Να μάθει για τον άνθρωπο και τον αγώνα του να ριζώσει σε αυτόν τον τόπο, σεβόμενος το τοπίο και τα αγαθά που η φύση του έδωσε. Μόνο αν γνωρίσεις, αν περπατήσεις, αν γευτείς και μάθεις την ιστορία του τόπου όπου ζεις ή επισκέπτεσαι, μόνο τότε μπορείς να εκτιμήσεις και να προστατεύεις τον τόπο που σε φιλοξενεί.

«Υδάτινοι Δρόμοι και Ιστορίες στο Ε4 και στα Γεωπάρκα της Ανατολικής Μεσογείου» WATERWAYS

Για το έργο WATERWAYS συνεργάστηκαν το Μεσογειακό Πανεπιστήμιο, το Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας (ΙΤΕ), η Εφορία Αρχαιοτήτων Λασιθίου, ο Δήμος Σπτείας και το Γεωπάρκο της Σπτείας, η Αναπτυξιακή Εταιρεία Τροόδου (ANET) και το Γεωπάρκο Τρόδος, καθώς και το Ερευνητικό Κέντρο ΦΡΕΝΤΕΡΙΚ.

Τα Γεωπάρκα της Σπτείας και του Τροόδου στην Κύπρο αποτελούν μνημεία γεωλογικής κληρονομιάς ενταγμένα στο Δίκτυο των Ευρωπαϊκών και Παγκόσμιων Γεωπάρκων, ενώ είναι αναγνωρισμένα ως Παγκόσμια Γεωπάρκα της UNESCO από το Νοέμβριο του 2015.

Η αναγνώριση αυτή, εκτός της προστιθέμενης αξίας που τους προσδίδει, καταδεικνύει τον πλούτο της γεωλογικής και πολιτιστικής κληρονομιάς που διαθέτουν και την ιδιαίτερη σημασία, την οποία έχει αυτή η κληρονομιά ως προς την επιστημονική και εκπαιδευτική αξία, την ποιότητα και τη σπανιότητα, σε ευρωπαϊκή και παγκόσμια κλίμακα. Ταυτόχρονα, αποτελεί συγκριτικό πλεονέκτημα που αναδεικνύει τις μοναδικές αναπτυξιακές ευκαιρίες και δυνατότητες μέσω της προστασίας, της ανάδειξης και της αξιοποίησης αυτής της σπάνιας κληρονομιάς και ταυτότητας που θα συνδράμει στη βιώσιμη ανάπτυξη των τοπικών κοινοτήτων και την ανάδειξη τους σε γεω-τουριστικούς προορισμούς αριστείας. Κύριος στόχος του έργου είναι η βελτίωση της ελκυστικότητας και η αύξηση της επισκεψιμότητας των περιοχών παρέμβασης της Κρήτης και της Κύπρου επί του Ε4 - Ευρωπαϊκό Μονοπάτι Μεγάλων Διαδρομών. Αυτές οι - κυρίως ορεινές - περιοχές μειονεκτούν σε ό,τι αφορά στην οικονομική ανάπτυξη και είναι οι πιο επιρρεπείς στην κλιματική αλλαγή. Η αύξηση της επισκεψιμότητάς τους θα επιτευχθεί μέσω της αναβάθμισης του τουριστικού προϊόντος με την εισαγωγή του υδάτινου στοιχείου ως σημαντικού παράγοντα διαμόρφωσης, τόσο του φυσικού τοπίου, όσο και του πολιτισμού στις περιοχές αυτές.

Interreg

Ελλάδα-Κύπρος

Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης

WATERWAYS

ΤΟ Ε4

Το Ε4 είναι διεθνές μονοπάτι υπό την εποπτεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ορεινής πεζοπορίας (E.W.V.) και έχει σχεδιαστεί και σηματοδοτηθεί από την Ελληνική Ομοσπονδία Ορειβασίας – Αναρρίκησης. Ξεκινά από τον νότο της Ισπανίας και τα Πυρήνια Όρη, συνεχίζει μέσω της Γαλλίας, της Ελβετίας, της Γερμανίας, της Αυστρίας, της Ουγγαρίας, της Ρουμανίας, της Βουλγαρίας, της Ελλάδας, την οποία διασχίζει από βορρά προς νότο, από τον Προμαχώνα μέχρι το Γύθειο και έπειτα συνεχίζει στην Κρήτη (Καστέλι Κισσάμου), την οποία διασχίζει από τη δύση προς την ανατολή, καταλήγοντας στην Κάτω Ζάκρο για να συνεχίσει από εκεί το «ταξίδι» του για την Κύπρο. Το συνολικό μήκος του Ε4 είναι πάνω από 10.000 χλμ. δίνοντας τη δυνατότητα στον πεζοπόρο ή τον ορειβάτη να γνωρίσει όλη την ποικιλία του τοπίου, αλλά και τον πλούτο της ελληνικής και κυπριακής φύσης.

Τα ευρωπαϊκά μονοπάτια συναποτελούν ένα δίκτυο μονοπατιών μεγάλων αποστάσεων που διασχίζουν την Ευρώπη. Περνώντας μέσα από πολλές διαφορετικές ευρωπαϊκές χώρες διέρχονται μέσα από ποικίλα οικοσυστήματα και περιοχές ιδιαίτερου πολιτισμικού ενδιαφέροντος. Σε γενικές γραμμές, οι διαδρομές κάνουν χρήση των εθνικών και τοπικών μονοπατιών που ήδη υπάρχουν. Στη δεκαετία του 1980 ξεκίνησε μια προσπάθεια, ώστε δύο από τα ευρωπαϊκά μονοπάτια μεγάλων αποστάσεων, να περάσουν και από την Ελλάδα. Πρόκειται για το Ε4 και το Ε6, που διασχίζουν τη χώρα από βορρά προς νότο και από δύση προς ανατολή.

ΤΟ Ε4 στο Γεωπάρκο της Σπτείας. Συνοπτική περιγραφή

Χρυσοπηγή - Δάφνη - Βορί - Χανδράς - Ζίρος - Σκαλιά - Ζάκρος - Κάτω Ζάκρος

Ξεκινώντας από τη Χρυσοπηγή (Ρουκάκα), ακολουθούμε ένα σχετικά εύκολο τμήμα του μονοπατιού Ε4 της Κρήτης που διέρχεται, ως επί το πλείστον, μέσα από μονοπάτια, χωματόδρομους και άσφαλτο. Φτάνοντας στη Δάφνη, στα 600 μέτρα υψόμετρο, προχωράμε στα ανατολικά και μέσα από χωματόδρομους και μονοπάτια φτάνουμε στο χωριό Βορί. Στη συνέχεια, προχωράμε προς το χωριό Παπαγιαννάδες, σε υψόμετρο 450 μέτρων, ανηφορίζουμε μέσα από το χωριό, διασχίζουμε το αιολικό πάρκο του Χανδρά και φτάνουμε στο ομώνυμο χωριό. Μέσω ασφαλτοστρωμένου δρόμου φτάνουμε στη Ζίρο σε υψόμετρο 590 μέτρων. Από την βορειοανατολική πλευρά του χωριού ακολουθούμε το παλιό μονοπάτι, το οποίο μας οδηγεί στην περιοχή της Ζακάνθου.

Συνεχίζουμε την πορεία μας για τον μικρό εγκαταλεημένο οικισμό Σκαλιά σε υψόμετρο 650 μέτρων. Στη ρίζα του βράχου, απέναντι από την ιστορική εκκλησία του χωριού, υπάρχει πηγή με πόσιμο νερό. Στα Σκαλιά, βόρεια από την εκκλησία, το μονοπάτι μας οδηγεί στην περιοχή του Μαύρου Κάμπου τον οποίο διασχίζει χωματόδρομος. Στην ανατολική άκρη του οροπεδίου αφήνουμε τον χωματόδρομο και στρίβουμε αριστερά στο μονοπάτι για την παλιά πάνω γειτονιά της Ζάκρου που ονομάζεται «Μέσα Μύλος» και βρίσκεται στα 250 μέτρα υψόμετρο.

Ακολουθώντας τα σήματα του Ε4, φτάνουμε στην κεντρική πλατεία και παίρνουμε τον στενό τσιμεντοστρωμένο δρόμο, ο οποίος κατηφορίζει μέσα από αραιοδομημένη περιοχή. Συνεχίζουμε σε χωματόδρομο, μέχρι να μπούμε πια στην είσοδο του φαραγγιού της Ζάκρου γνωστού και ως «Φαράγγι των Νεκρών». Στη συνέχεια, ακολουθούμε τη διεύθυνση του τσιμεντένιου αγωγού που διασχίζει το φαράγγι και μέσα από μια πορεία στην κατάφυτη από

πικροδάφνες και πλατάνια κοίτη του φαραγγιού, φτάνουμε στην περιοχή με τα σπηλαιώδη τοιχώματα, τα οποία χρησίμευαν ως νεκροταφεία κατά τη Μινωική περίοδο. Μετά από λίγα λεπτά βρισκόμαστε στην έξοδο του φαραγγιού, από όπου ακολουθούμε τον χωματόδρομο αριστερά και, αφού περάσουμε νότια από το Μινωικό ανάκτορο, καταλήγουμε στον σύγχρονο μικρό παραλιακό οικισμό της Κάτω Ζάκρου.

Το Γεωπάρκο της Σπτείας βρίσκεται στο ανατολικό τμήμα της Κρήτης. Περιλαμβάνει την ευρύτερη περιοχή της Σπτείας, καθώς και όλες τις παράκτιες περιοχές από Βορρά προς Νότο. Είναι, κατά βάση, ορεινή περιοχή, με τα όρη της Ζάκρου να δεσπόζουν στο ανάγλυφο και τις δαντελωτές ακτογραμμές να χαρακτηρίζουν το σύνολο της παράκτιας ζώνης. Τα όρια του Γεωπάρκου έχουν χαραχθεί με σαφήνεια και αγκαλιάζουν μία μεγάλη έκταση συνολικού εμβαδού 517 km². Το Πάρκο χαρακτηρίζεται από μία ευρεία ποικιλία στοιχείων του αβιοτικού και βιοτικού περιβάλλοντος και αποτελεί έναν μοναδικό γεωτουριστικό προορισμό. Από το 2015, το Γεωπάρκο της Σπτείας είναι πλέον επίσημα αναγνωρισμένο ως Παγκόσμιο Γεωπάρκο της UNESCO.

Παγκόσμιο Γεωπάρκο UNESCO Σπτείας

Το Γεωπάρκο Σπτείας χαρακτηρίζεται από πολύ πλούσια γεωκληρονομιά, η οποία περιλαμβάνει εντυπωσιακά πετρώματα, ιδιαίτερους σχηματισμούς και γεωμορφές, χαρακτηριστικές τεκτονικές και μικροτεκτονικές δομές, καθώς και πλούτο απολιθωμάτων. Γεώτοποι παγκόσμιας σημασίας, όπως οι θαλάσσιες αναβαθμίδες που παρατηρούνται στις ακτές ανατολικών και νοτιοανατολικών παράκτιων τμημάτων του Γεωπάρκου, μαρτυρούν τις γεωλογικές αλλαγές και την ορογένεση της περιοχής. Μεγάλα και μικρά φαράγγια, που δημιουργήθηκαν από τη συνδυαστική δράση της τεκτονικής ανύψωσης και της διάβρωσης, απλώνονται σε όλο το Γεωπάρκο της Σπτείας και φιλοξενούν σπάνια ενδημικά είδη χλωρίδας και πανίδας. Η γεωλογία της περιοχής της Σπτείας μπορεί να μην είναι τόσο πολύπλοκη όσο άλλων περιοχών της Κρήτης, έχει όμως ιδιαιτερότητες που την καθιστούν μοναδική. Τα πετρώματα που δεσποζουν στην περιοχή του Γεωπάρκου είναι κυρίως αλπικής ηλικίας, ασβεστόλιθοι, μάρμαρα και σχιστόλιθοι. Από τα πιο χαρακτηριστικά και εντυπωσιακά πετρώματα του Γεωπάρκου είναι και οι ερυθροϊώδεις έως βυσσινόχρωμοι (μωβ) αργιλικόι σχιστόλιθοι και οι φυλλίτες με ελάχιστη έως καθόλου μεταμόρφωση.

Καρστικές γεωμορφές αναπτύσσονται στα ασβεστολιθικά πετρώματα του Γεωπάρκου, τα οποία δημιουργήθηκαν - σχεδόν αποκλειστικά - από τις καρστικές διαβρωσιγενείς διεργασίες, με ελάχιστη έως μηδενική την επίδραση των τεκτονικών δυνάμεων. Οι γεωμορφές αυτές περιλαμβάνουν καρστικά έγκοιλα όλων των διαστάσεων (οροπέδια, πόλγες, δολίνες, οπές), καθώς και τις επιφανειακές γλυφές. Στις υπόγειες καρστικές γεωμορφές περιλαμβάνονται τα σπήλαια και τα καρστικά φρέατα, καθώς και οι καταβόθρες. Εκατοντάδες σπήλαια προσελκύνουν το ενδιαφέρον της παγκόσμιας επιστημονικής κοινότητας και διεθνείς σπηλαιολογικές ομάδες χαρτογραφούν και αξιολογούν αυτά τα μοναδικά και σπάνια οικοσυστήματα που διαθέτει κατά εκατοντάδες το Γεωπάρκο της Σπτείας.

Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των σπηλαίων της περιοχής είναι ότι παρουσιάζουν μικρό επιφανειακό άνοιγμα και έχουν πολύ μεγάλες κλίσεις και, σε πολλές περιπτώσεις, πολύ μεγάλο μήκος που προχωράει βαθιά στα έγκατα της Γης. Χαρακτηριστικό είναι το σπήλαιο του Πάνω Περιστερά, όπου η μέχρι σήμερα χαρτογράφηση (η οποία συνεχίζεται) από τον Γάλλο σπηλαιολόγο Jean Luc Carron, της γαλλικής σπηλαιολογικής ομάδας L.U.C. (Lille Universitaire Club), έχει ξεπεράσει τα 9.000 μέτρα υπόγειου ποταμιού· πρόκειται για ένα από τα μεγαλύτερα υπόγεια ποτάμια της Ελλάδας. Άλλο παράδειγμα αποτελεί το σπήλαιο των Πελεκητών, το οποίο, εκτός από τη μεγάλη αισθητική του αξία, τον πλουσιότερο διάκοσμο που καλύπτει σχεδόν όλες τις αίθουσες και τη μεγαλύτερη αίθουσα που υπάρχει σε σπήλαιο της Κρήτης, είναι από τα σπουδαιότερα αρχαιολογικά σπήλαια της περιοχής, καθώς σ' αυτό βρέθηκαν ίχνη κατοίκησης από τη νεολιθική εποχή.

Τα παλιότερα απολιθώματα έχουν βρεθεί στην περιοχή του Παλαίκαστρου και αποτελούνται από φυτικά υπολείμματα της Λιθανθρακοφόρου περιόδου (~300 εκατ. χρόνων). Η εποχή του μειόκαινου στην περιοχή του Γεωπάρκου αντιπροσωπεύεται από ένα από τα πιο εντυπωσιακά και σημαντικά απολιθώματα, τον δεινοθήριο (*Deinotherium Proavum*), ένα είδος συγγενικό του ελέφαντα. Σκελετικά τεμάχια του δεινοθήριου έχουν βρεθεί σε τρεις τοποθεσίες εντός των ορίων του Γεωπάρκου. Εκτός από το δεινοθήριο, την ίδια περίοδο έζησαν στην περιοχή ένας πρόγονος των χοίρων και ένα μαστόδοντο, σύμφωνα με δυο ευρήματα απολιθωμένων δοντιών που βρέθηκαν στην περιοχή. Όσον αφορά στα θαλάσσια απολιθώματα της περιόδου, έχουν εντοπιστεί απολιθωμένα κελύφη και θραύσματα θαλάσσιων οργανισμών σε πάρα πολλές θέσεις εντός μειοκαινικών πετρωμάτων, όπως: κοράλλια με χαρακτηριστικές εμφανίσεις εντός υφαλογενών ασβεστόλιθων, ακινοί (*Clypeaster*) και δίθυρα (*Chlamys*), εντός μαργών και μαργαϊκών ασβεστόλιθων, καθώς και διάφορα τρηματοφόρα.

Η εποχή του πλειστόκαινου αντιπροσωπεύεται στην περιοχή του Πάρκου από πολύ σημαντικά απολιθωμένα θηλαστικά που κάποτε έζησαν εκεί και σήμερα βρίσκονται σε πάρα πολλές, παράκτιες κυρίως, θέσεις: ελάφια (*Candiacervus cretensis*), ιπποπόταμοι (*Hippopotamus creutzburgi*), ελέφαντες (*Elephas antiquus*).

Η Ανατολική Κρήτη, και ιδίως η περιοχή της Σπείας, είναι μια από τις πιο σημαντικές και ιδιαίτερες, από περιβαλλοντικής άποψης, περιοχές της Κρήτης. Η γεωγραφική της θέση στο ανατολικό άκρο του νησιού που επέτρεψε την ανταλλαγή ειδών με τη Μικρά Ασία, σε συνδυασμό με το έντονα ξηροθερμικό κλίμα που επικρατεί στην περιοχή, δημιούργησε ένα μωσαϊκό οικοτόπων και οικοσυστημάτων. Μερικά από αυτά, για παράδειγμα το Φοινικόδασος του Βάι, όπου κυριαρχεί ο φοίνικας του Θεόφραστου (*Phoenix Theophrasti*), είναι μοναδικά για την περιοχή της Μεσογείου.

Λόγω της σπάνιας βιοποικιλότητας που διαθέτει, ένα μεγάλο τμήμα του Γεωπάρκου είναι ενταγμένο στο δίκτυο περιοχών NATURA 2000. Σπάνια είδη χλωρίδας και πανίδας, μοναδικά για την Κρήτη, την Ελλάδα και την Ευρώπη, θα συναντήσει ο επισκέπτης σε όλη την έκταση του Γεωπάρκου. Συγκεκριμένα, στην περιοχή μπορεί κανείς να παρατηρήσει πάνω από 60 ενδημικά είδη, πολλά από τα οποία τελούν υπό καθεστώς προστασίας, με αρκετά από αυτά να περιλαμβάνονται στο «Βιβλίο Ερυθρών Δεδομένων των Σπάνιων και Απειλούμενων Φυτών της Ελλάδας» (*Phoenix Theophrasti*, *Bellevalia sitiaca*, *Silene holzmanii*, *Orchis sitiaca*, *Asperula crassula*, εξαιρετικά μεγάλης σημασίας στενότοπο ενδημικό είδος, *Carlina sitiensis* και *Limonium sitiacum* στενοενδημικά είδη επίσης, *Viola scorpiuroides*, αφρικανικό είδος εξαιρετικά σημαντικό για την Ευρώπη κ.ά.). Η ευρύτερη περιοχή παρουσιάζει επίσης μεγάλο αριθμό орnιθοπανίδας, η οποία περιλαμβάνει πάνω από 200 είδη εκ των οποίων τα 4 είναι χαρακτηρισμένα ως παγκοσμίως απειλούμενα, ενώ έχουν καταγραφεί 14 είδη θηλαστικών (τα 3 από αυτά είναι κτώδη), 8 είδη ερπετών και 2 είδη αμφίβιων.

Το Γεωπάρκο της Σπείας βρήκει αρχαιολογικών θέσεων, τόπων μνήμης και ιστορίας. Η νεολιθική παρουσία επιβεβαιώνεται από ποικίλα ευρήματα, σκεύη και εργαλεία, όπως αυτά της σημαντικής νεολιθικής οικίας στο Μαγκασά και σπηλαίων, όπως τα Πελεκπτά.

Κατά την Εποχή του Χαλκού η Σπεία αποτέλεσε την πύλη της Κρήτης προς τα λιμάνια της ανατολικής Μεσογείου. Η οργάνωση του εμπορίου, οι συναλλαγές και η συγκέντρωση αγαθών οδήγησαν στη δημιουργία μεγάλων αστικών κέντρων, όπως το Παλαίκαστρο. Ακόμα, ο Πετράς και η Κάτω Ζάκρος, το τέταρτο μεγαλύτερο παλάτι της Κρήτης, υπήρξαν πόλεις - λιμάνια στο πρότυπο των υπόλοιπων μινωικών «ανακτόρων».

Σπουδαίες πόλεις υπήρξαν η Ίτανος, σημαντικό λιμάνι και σταθμός διαμετακομιστικού εμπορίου μεταξύ Ανατολής και Κρήτης, η Πραισός, που θεωρείται το κέντρο των Ετεοκρητών, των παλαιών δηλαδή κατοίκων του νησιού που αποσύρθηκαν εδώ μετά την εισβολή των Δωριέων, περισώζοντας τον «μινωικό» χαρακτήρα της γλώσσας, της θρησκείας και της λατρείας τους.

Στις αρχές του 17ου αιώνα εδώ δημιουργήθηκε το κορυφαίο έργο της κρητικής λογοτεχνίας, ο «Ερωτόκριτος», έμμετρο ερωτικό ποίημα του σπειακού Βιτσέντζου Κορνάρου. Σήμερα επίσης συναντάμε λαμπρά δείγματα της εποχής εκείνης, όπως την ιστορική σταυροπηγιακή Μονή Παναγίας Ακρωτηριανής ή Τοπλού, κτίσμα του 15ου αιώνα, αλλά και τα χωριά Ετιά και Βόιλα, όπου σώζονται σημαντικά ενετικά κτίσματα (πύργοι, ναοί, οικίες).

Τα τοπικά ποιοτικά προϊόντα, με το ελαιόλαδο της Σπτείας - ένα από τα καλύτερα ελαιόλαδα στο κόσμο - αλλά και τα εξαιρετικά κρασιά να ξεχωρίζουν, προβάλλονται μέσα από το Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας του Γεωπάρκου.

Το Γεωπάρκο Σπτείας προσφέρεται για πολυάριθμες δραστηριότητες που καλύπτουν ένα ευρύτατο φάσμα προτιμήσεων: από τους επισκέπτες που απλώς επιθυμούν να ξεκουραστούν σε ένα παραδοσιακό και μοναδικό μέρος της Κρήτης μέχρι τους πιο απαιτητικούς που αποζητούν την περιπέτεια.

Στην περιοχή υπάρχουν παγκοσμίου φήμης τοποθεσίες για το άθλημα της ιστιοσανίδας, όπως η παραλία του Κουρεμένου που αποτελεί μία από τις πιο δημοφιλείς παραλίες στον κόσμο για το συγκεκριμένο άθλημα.

Υπάρχουν, επίσης, χαρτογραφημένες περιοχές αναρρίχησης βράχου, ενώ τα αναριθμητά σπήλαια και φαράγγια προσφέρουν συγκινήσεις στους πιο τολμηρούς και εκπαιδευμένους.

Οι πεζοπορικές διαδρομές παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο στο Πάρκο, καθώς προσφέρουν την ευκαιρία να γνωρίσει ο επισκέπτης από κοντά την ομορφιά του και τα πολυάριθμα αξιοθέατά του, όπως, βεβαίως, τους γεώτοπους, τα πολιτιστικά μνημεία, τις παραλίες κ.λπ. Οι διαδρομές είναι όλες αποτυπωμένες σε χάρτη ενώ στα περισσότερα μονοπάτια υπάρχει επαρκής σήμανση. Εκτός από τις καθαρά πεζοπορικές γεωδιαδρομές έχουν σχεδιαστεί και διαδρομές, οι οποίες μπορούν να γίνουν είτε με αυτοκίνητο είτε με ποδήλατο. Το canyoning (διάσχιση φαραγγιών) στα φαράγγια του Γεωπάρκου με ομαλή κοίτη του ποταμού που δεν απαιτούν ιδιαίτερη τεχνογνωσία και εξοπλισμό, αλλά και canyoning σε φαράγγια με καταρράκτες και κάθετους βράχους.

Επίσης, υπάρχει η δυνατότητα για παρατήρηση πουλιών (birdwatching), ποδήλατο βουνού (mountain bike) και άλλες παρεμφερείς δραστηριότητες.

Σε όλο το Γεωπάρκο υπάρχει ένα καλά οργανωμένο δίκτυο ενημερωτικών πινακίδων που, σε συνδυασμό με την ιστοσελίδα, τον αναλυτικό χάρτη και τον Γεωτουριστικό οδηγό που διαθέτει το Γεωπάρκο, πληροφορούν τον επισκέπτη. Στο Γεωπάρκο λειτουργεί Μουσείο Φυσικής Ιστορίας στην τοπική κοινότητα της Ζάκρου. Το Μουσείο είναι αφιερωμένο στα χαρακτηριστικά του Φυσικού Περιβάλλοντος του Πάρκου με καθαρά εκπαιδευτικό και ενημερωτικό χαρακτήρα. Μέσα από μικρές αναπαραστάσεις οικοτόπων (διοράματα), προθήκες, ταρκευμένα ζώα, πετρώματα, απολιθώματα και πόστερς, παρουσιάζονται τα ιδιαίτερα στοιχεία της κλωρίδας, πανίδας και γεωλογίας της περιοχής. Το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης έχει σχεδιάσει για το Γεωπάρκο Σπτείας τρεις εκπαιδευτικές Μουσειοσκευές, που περιλαμβάνουν πλήρη εκπαιδευτικά προγράμματα που απευθύνονται σε μαθητές των τελευταίων τάξεων του δημοτικού και των πρώτων τάξεων του γυμνασίου.

Στον οικισμό Καρύδι φιλοξενείται το Κέντρο Ενημέρωσης που είναι αφιερωμένο στη σπηλαιολογική έρευνα. Το κέντρο, πέρα από την πληροφόρηση για το Φυσικό Πάρκο, τις παρακείμενες γεωδιαδρομές και τις δραστηριότητες που απευθύνονται στον επισκέπτη, προσφέρει και υποδομές φιλοξενίας ειδικών ομάδων και ερευνητών. Το κέντρο προσφέρει τον απαραίτητο εξοπλισμό διανυκτέρευσης και διαμονής για ομάδες σπηλαιολόγων, βιολόγων, σχολείων κ.ά. που ενδιαφέρονται να μελετήσουν και να παρατηρήσουν το περιβάλλον, τα σπήλαια και τα χαρακτηριστικά της ορεινής ζώνης. Διαθέτει επίσης εξοπλισμό ασφαλείας και προσανατολισμού για την περιήγηση στην ευρύτερη περιοχή, στα σπήλαια και τα φαράγγια του Γεωπάρκου.

Λίγα λόγια για τη γεωλογία της διαδρομής.

1. Γενική γεωλογία περιοχής

Το γεωλογικό υπόβαθρο της περιοχής αποτελείται από:

1. Ενότητα Πλακωδών Ασβεστόλιθων: ασβεστολιθικά πετρώματα που αποτέθηκαν σε νηρικό έως πελαγικό περιβάλλον και αποτελούν την βάση όλων των ενοτήτων της Κρήτης (περίπου 175 έως 37 εκατ. χρόνια)
2. Ενότητα Φυλλιτών – Χαλαζιτών: μεταμορφωμένα πετρώματα που αποτελούνται από φυλλίτες, χαλαζίτες και σχιστόλιθους κατά βάση, με χαρακτηριστικές εμφανίσεις μαρμάρων και γύψου (περίπου 265 έως 236 εκατ. χρόνια)
3. Ενότητα Τρίπολης: απολιθωματοφόρα ασβεστολιθικά πετρώματα που έχουν αποθεθεί σε νηρικό περιβάλλον, με τα πιο χαρακτηριστικά απολιθώματα να είναι οι Ρουδισιές (περίπου 208 έως 65 εκατ. χρόνια)
4. Φλύσχης της ενότητας Τρίπολης: εναλλαγές ψαμμιτών, αργίλων και κροκαλοπαγών, μεταμορφωμένων, που συναντώνται ανά θέσεις
5. Ενότητα Μαγκασά (Πίνδου): ασβεστολιθικά πετρώματα που έχουν αποθεθεί σε πελαγικό περιβάλλον, με τις πιο κύριες εμφανίσεις κοντά στο χωριό Μαγκασά και στην ευρύτερη περιοχή του οροπεδίου της Ζήρου (περίπου 162 έως 43 εκατ. χρόνια)
6. Μεταλικά πετρώματα: ιζηματογενή πετρώματα, με χερσαία, θαλάσσια και λιμναία προέλευση και πληθώρα απολιθωμάτων (περίπου 12 έως 0,01 εκατ. χρόνια)

2. Ασβεστόλιθοι

Οι ασβεστόλιθοι αποτελούν το κυρίαρχο πέτρωμα της περιοχής και το κύριο συστατικό τους είναι το ανθρακικό ασβέστιο. Η διαλυτότητα του ανθρακικού ασβεστίου και, συνεπώς, η απόθεσή τους στον ωκεάνιο πυθμένα, κυριαρχείται από το ποσοστό του διοξειδίου του άνθρακα, την πίεση, την θερμοκρασία και την αλατότητα του νερού. Αποτίθενται σε περιβάλλον ρηχής θάλασσας και ηπειρωτικής κατωφέρειας και πιο σπάνια βαθιάς θάλασσας. Όσο αυξάνεται το βάθος ταφής των ανθρακικών ιζημάτων, τόσο αυξάνεται ο βαθμός συνεκτικοποίησής και τσιμεντοποίησης τους, με αποτέλεσμα την σταδιακή μετατροπή τους σε πετρώματα χαμηλού πορώδους.

Όταν οι ασβεστόλιθοι εκταφούν και έρθουν σε επαφή με όξινο βρόχινο νερό, το ανθρακικό ασβέστιο διαλύεται, με αποτέλεσμα προϋπάρχουσες ρωγμές να διανοίγονται περαιτέρω, δημιουργώντας εκτενή δίκτυα υπόγειας ροής. Λόγω της μεγάλης κατείδυσης του νερού, οι ασβεστόλιθοι μπορούν να παρομοιαστούν με σφουγγάρι και είναι ένας από τους κύριους λόγους που δεν παρατηρούνται επιφανειακές ροές του νερού στην περιοχή. Τα τοπία που δημιουργούνται κατά αυτόν τον τρόπο ονομάζονται καρστικά. Μερικές από τις πιο χαρακτηριστικές καρστικές μορφές είναι τα σπήλαια, οι δολίνες και οι πόλγες, οι καταβόθρες, τα φαράγγια και οι δακτυλογλυφές.

3. Φαράγγια

Τα φαράγγια αποτελούν μια ένδειξη της αλλαγής του βασικού επιπέδου (στάθμη της θάλασσας) λόγω γρήγορης ανύψωσης μιας περιοχής που οφείλεται στις τεκτονικές κινήσεις ή στη μείωση της στάθμης της θάλασσας λόγω της τελευταίας παγετώδους περιόδου. Μπορούν να δημιουργηθούν, επίσης, από την κατάρρευση ενός σπηλαίου, αλλά και κατά μήκος ρηγμάτων, που αποτελούν ζώνες υψηλής διαβρωσιμότητας.

4. Πηγές

Οι πηγές αποτελούν σημεία όπου το υπόγειο νερό αναβλύζει στην επιφάνεια και ο τρόπος δημιουργίας τους καθορίζεται από τη γεωλογία της περιοχής. Στην πιο απλή τους μορφή, πηγές δημιουργούνται εκεί όπου υδροπερατά πετρώματα (ασβεστόλιθος) επικάθονται σε αδιαπέρατα (σχιστόλιθος, φυλλίτης), με αποτέλεσμα την δημιουργία ενός φραγμού που αναγκάζει την ανάβλυση του νερού αντί της περαιτέρω κατεύθυνσης (πηγές επαφής). Συχνά η επαφή των υδροπερατών και αδιαπέρατων πετρωμάτων οφείλεται στην δράση ρηγμάτων (ρηγματογενείς πηγές). Σε άλλες περιπτώσεις πηγές δημιουργούνται όταν η στάθμη του υπόγειου νερού σε ένα μεγάλο υδροφορέα φτάσει στην επιφάνεια του εδάφους, που συνήθως αποτελείται από αδιαπέρατα ιζήματα στο κέντρο μιας λεκάνης (πηγές υπερχείλισης).

5. Καρστικές γεωμορφές

Τα σπήλαια ανήκουν στις υπόγειες καρστικές μορφές. Δημιουργούνται από την σταδιακή υπόγεια διάβρωση των ασβεστολιθικών πετρωμάτων, με αποτέλεσμα την δημιουργία θαλάμων. Το νερό που είναι κορεσμένο σε ανθρακικό ασβέστιο, το αποθέτει στα τοιχώματα των εγκοίλων δημιουργώντας τον διάκοσμο των σπηλαίων (σταλακτίτες, σταλαγμίτες, κλπ.)

Γλυφές είναι οι πιο συνηθισμένες επιφανειακές μορφές καρστικοποίησης. Δημιουργούνται όταν το νερό ρέει πάνω στους ασβεστόλιθους, δημιουργώντας αβαθή αυλάκια που μοιάζουν είτε με τα σημάδια που αφήνουν τα δάκτυλα πάνω στην πλαστελίνη, είτε με τα σημάδια που αφήνουν οι ρόδες στην λάσπη.

Δολίνες σχηματίζονται από την σταδιακή επιφανειακή διάβρωση ή κατάρρευση του ασβεστόλιθου και, εν τέλει, την αποκάλυψη ενός υπόγειου θαλάμου.

Τα σπήλαια

Προτού περπατήσουμε και συναντήσουμε το νερό στο μονοπάτι, ας μεταφερθούμε νοερά στα υπόγεια μονοπάτια του νερού, τα βάραθρα και τα σπήλαια που εκατοντάδες βρίσκονται στην περιοχή του Γεωπάρκου της Σπείας και μας χαρίζουν το πολύτιμο νερό.

Ο ασβεστόλιθος, ένα από τα πετρώματα που διαβρώνεται εύκολα και λειτουργεί σαν σφουγγάρι, απορροφά νερό μέσα από τις ρωγμές του, που βρίσκονται στην επιφάνεια του εδάφους. Το νερό αυτό συγκεντρώνεται σε υπόγειες δεξαμενές και κυλάει σε υπόγεια ποτάμια, τα οποία μπορεί να έχουν μήκος πολλά χιλιόμετρα. Τα υπόγεια αυτά νερά, μόλις βρουν μαλακό πέτρωμα θα το διανοίξουν και έτσι θα βρουν διέξοδο προς τα έξω. Μπορεί να εμφανιστούν ξανά από μεγάλες εισόδους και να σχηματίσουν μεγάλα επιφανειακά ποτάμια, που θα ακολουθήσουν πορεία προς την κατεύθυνση της θάλασσας ή μπορεί να εμφανιστούν σαν μικρές ή μεγάλες πηγές. Το σπήλαιο Περιστεράς κοντά στο χωριό Καρύδι είναι ένα από τα μεγαλύτερα υπόγεια ποτάμια στην Ελλάδα με εξερευνημένα και χαρτογραφημένα, έως σήμερα, περισσότερα από 8.500 μέτρα.

Ας δούμε όμως τη διαδικασία αυτή από την αρχή:

Καθώς πέφτει το νερό της βροχής (H_2O) στο έδαφος, ενώνεται με το διοξείδιο του άνθρακα (CO_2) που βρίσκεται σε μεγάλες ποσότητες στην ατμόσφαιρα ή με αυτό που είναι συγκεντρωμένο στα πεσμένα φύλλα στο έδαφος, τα οποία βρίσκονται στο στάδιο της αποσύνθεσης. Δημιουργείται μία νέα χημική ένωση από την ένωση του νερού με το διοξείδιο του άνθρακα, που ονομάζεται ανθρακικό οξύ (H_2CO_3). Αυτό το οξύ βρίσκεται μέσα στο νερό, το οποίο συγκεντρώνεται σε μικρές σχισμές στο έδαφος.

Με την πάροδο των χρόνων, το νερό διαλύει τον ασβεστόλιθο και οι ρωγμές αυτές γίνονται σταδιακά όλο και πιο μεγάλες, μέχρι να σχηματιστεί τελικά ένα ευρύ κάθετο πέρασμα, ένα βάραθρο. Αυτή η διαδικασία συνεχίζεται προς τα κάτω και έτσι γίνεται διαπλάτυνση του σπηλαίου, μέχρι να συναντήσει άλλα πετρώματα που δεν το αφήνουν να περάσει μέσα από αυτά. Τότε το νερό θα αρχίσει να κινείται πλέον οριζόντια και έτσι θα σχηματίσει τις μεγάλες οριζόντιες αίθουσες, ενώ το σπήλαιο θα συνεχίσει να μεγαλώνει, μέχρι να βρει το νερό διέξοδο προς τα έξω και να εμφανιστεί ξανά στην επιφάνεια του εδάφους με τη μορφή πηγών, λιμνών ή ποταμών.

Για την περιοχή μας αυτά τα βουνά και τα σπήλαια είναι πηγή ζωής και η προστασία τους αδιαπραγμάτευτη.

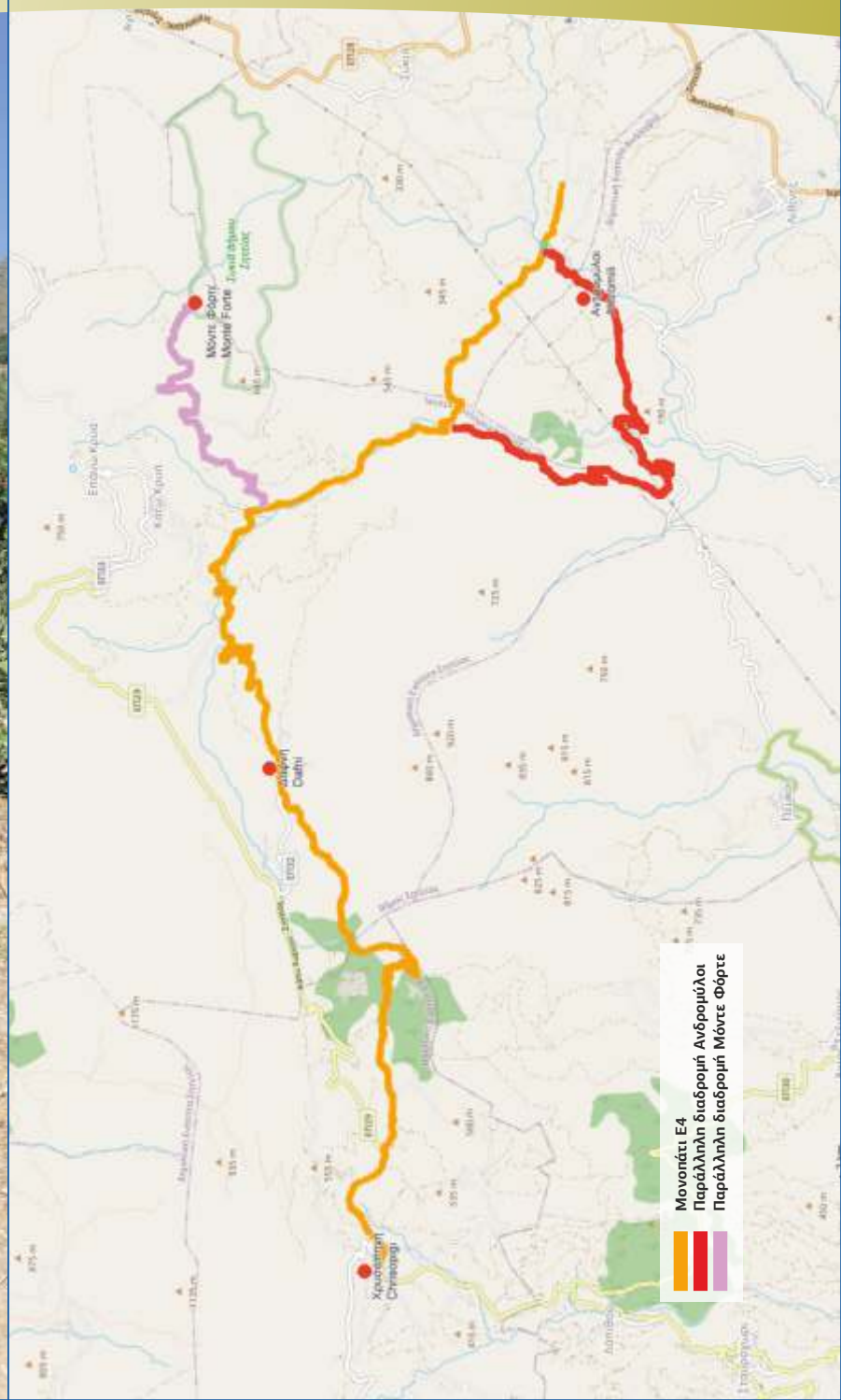
«ο Δρόμος του Νερού»

Ας περπατήσουμε ... !

Προκειμένου ο περπατητής που βρίσκεται στο τμήμα του μονοπατιού E4 στα όρια του Γεωπάρκου της Σητείας να έχει τη δυνατότητα να προγραμματίσει τις επισκέψεις του σε αυτό, η διαδρομή έχει χωριστεί σε 6 επιμέρους τμήματα και καθένα από αυτά έχει να «πει» την δική του ιστορία για το νερό, τους ανθρώπους, τον πολιτισμό, το τοπίο, τη φύση.

1. Χρυσοπηγή - Δάφνη - Μόντε-Φόρτε - Αδρομύλοι

ΧΡΥΣΟΠΗΓΗ

Το Ευρωπαϊκό μονοπάτι E4 στο Γεωπάрко της Σπείας ξεκινά από τη Χρυσοπηγή, ένα χωριό που βρίσκεται στη συμβολή δύο μικρών κοιλάδων σε στρατηγική θέση, πάνω σε πέρασμα που ενώνει τη δυτική με την ανατολική πλευρά του ορεινού όγκου της επαρχίας Σπείας. Το χωριό μέχρι το 1955 ονομάζονταν Ρουκάκα, άγνωστης ετυμολογίας, πιθανόν αραβικής προέλευσης, ενώ έπειτα πήρε το όνομα του από το ναό της Ζωοδόχου Πηγής που βρίσκεται στην πλατεία.

Η παλιότερη αναφορά του γίνεται σε έγγραφο του 1390, ως φέουδο του Φράγκουλου Μουντάσιο. Στην ενετική απογραφή του 1583 αναφέρεται από τον Κατροφύλακα ως Rucaca με 262 κατοίκους. Η εύφορη περιοχή του κατοικήθηκε τόσο κατά την βενετοκρατία όσο και κατά την οθωμανική περίοδο, οπότε υπήρξε ένα από τα μεγαλύτερα μουσουλμανικά χωριά της περιοχής και έγινε επίκεντρο επαναστατικών επιχειρήσεων.

Μέσα στο χωριό βρίσκονται ο γραφικός ναός του Ιωάννου του Θεολόγου και ο ναός των Εισοδίων της Θεοτόκου. Υπήρχαν δύο κρήνες, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των κατοίκων, από τις οποίες σώζεται μόνο μία, που έχει υποστεί μεγάλη φθορά, αφού έχει αφαιρεθεί το τύμπανο του τόξου και φαίνεται το εσωτερικό του δωματίου-δεξαμενής.

Σε μικρή απόσταση υπήρχε ο παλιός οικισμός, από τον οποίο σώζεται μόνο ο ναός της Μεταμορφώσεως κοντά στα γιγάντια πλατάνια και τη πηγή που ύδρευε κάποτε το χωριό. Στα βορειοδυτικά βρίσκεται ο ναός της Παναγίας στα Δικαλά και λίγο πιο μακριά ο ερημωμένος οικισμός του Μπέμπονα.

Χρυσοπηγή Κρήνη

Χρυσοπηγή Πλατεία

Άγιος Ιωάννης Θεολόγος

Ναός Παναγίας στα Δικαλά

Η διαδρομή μας ξεκινά από την ανατολική έξοδο του χωριού ακολουθώντας τον ασφαλτοστρωμένο δρόμο για τη Σπείτα και μετά από 1,2 χλμ συνεχίζουμε αριστερά σε χωματόδρομο που θα μας οδηγήσει στο χωριό Δάφνη. Καθώς συνεχίζουμε την πορεία μας στην πλαγιά του λόφου, έχουμε χαμηλά αριστερά τον ασφαλτοστρωμένο δρόμο και βόρεια τον ορεινό όγκο του Ορνού και της ψηλότερης κορυφής του, της Μεγάλης Μούρης, μέχρι να φτάσουμε στο χωριό Δάφνη στα 600 μέτρα υψόμετρο, έχοντας διανύσει τα πρώτα 5,65 χιλιόμετρα. Οι γύψοι που εντοπίζονται στην περιοχή νότια του ορεινού όγκου της Σπείτας, στην ευρύτερη περιοχή της Χρυσοπηγής και πάνω στο μονοπάτι Ε4, ανήκουν στο κατώτερο τμήμα της Ενότητας Φυλλιτών-Χαλαζιτών, με ηλικία σχηματισμού το Περμο-Τριαδικό (περίπου 265 έως 236 εκατ. χρόνια). Ανήκουν σε μία κατηγορία ορυκτών που ονομάζονται εβαπορίτες, εξαιτίας της απόθεσής τους λόγω εξάτμισης του υγρού μέσα στο οποίο είναι διαλελυμένοι. Άλλα ορυκτά που ανήκουν στην κατηγορία των εβαποριτών είναι ο ανυδρίτης και ο αλίτης, δηλαδή το αλάτι.

Ναός Ζωδοдохου πηγής

Οι γύψοι που αποτέθηκαν την περίοδο του Περμο-Τριαδικού ανήκουν στο 35% των παγκοσμίων αποθέσεων εβαποριτών, και αυτό γιατί συνδέονται με το κλείσιμο της υπερ-ηπείρου, της Παγγαίας, και τη δημιουργία λιμνοθαλασσών. Εξαιτίας της σταδιακής αποκοπής των λιμνοθαλασσών από την υπόλοιπη θάλασσα, αλλά και του ξηρού κλίματος που επικρατούσε κατά το Πέρμιο, οι συνθήκες εξάτμισης και απόθεσής τους ήταν ευνοϊκές. Εξαιρετική είναι και η παρατήρηση του ρήγματος Ορνού, ρήγμα που φέρνει σε επαφή τους Πλακώδεις Ασβεστόλιθους (Plattenkalk) με τους Φυλλίτες - Χαλαζίτες. Σύμφωνα με πρόσφατες μελέτες, το ρήγμα θεωρείται ενεργό, με δυναμικό Ms 6.5, με πιθανότητα 50% να επαναδραστηριοποιηθεί τα επόμενα 650 χρόνια.

Γύψος του Περμο-Τριαδικού

ΔΑΦΝΗ

Η Δάφνη είναι ένα μικρό ορεινό χωριό με πολλά νερά, μια όμορφη πλατεία με τον εντυπωσιακό γιγαντιαίο πλάτανο και το ναό της Παναγίας του 17ου αι. εκεί κοντά. Πρώτη φορά αναφέρεται στην απογραφή του F. Barozzi ως Dhafni το 1577 ενώ ο Καστροφύλακας το 1583 το αναφέρει Dafni με 187 κατοίκους.

Την Οθωμανική εποχή η Δάφνη έγινε κέντρο φανατικών μουσουλμάνων και όπως φαίνεται στην απογραφή του 1881 οι περισσότεροι κάτοικοι της ήταν Οθωμανοί. Στην επανάσταση του 1897 οι Χριστιανοί πολιορκήσαν τους Τούρκους στο Τζαμί του χωριού κατάφεραν να σκοτώσουν ένα μεγάλο μέρος και συνέλαβαν αργότερα και τους 30 διαφυγόντες που είχαν κρυφτεί σε ένα σπήλαιο κοντά στο χωριό.

Στην πλατεία του χωριού την εποχή εκείνη, υπήρχε τζαμί και ακριβώς απέναντι μια θαυμάσια οθωμανική κρήνη που δεν σώζεται πια αλλά στη θέση της το 1986 ο Πολιτιστικός Σύλλογος του χωριού μερίμνησε ώστε να κτιστεί αυτή που συναντάμε σήμερα.

Η κρήνη στην πλατεία:

Η θαυμάσια κρήνη στην πλατεία του χωριού Την Οθωμανική εποχή εκτός από το λειτουργικό της ρόλο είχε και θρησκευτικό χαρακτήρα. Κατά το Κοράνιο, οι πιστοί πριν εισέλθουν για την προσευχή τους έπρεπε να πλυθούν για να εξαγνιστούν. Σύμφωνα με τις περιγραφές, η κρήνη έφερε γούρνες και πλάκες με κείμενο γραμμένο στην αραβική γλώσσα. Αργότερα, επειδή οι μνήμες της αγριότητας των Τούρκων δεν έλεγαν να σβήσουν, οι κάτοικοι γκρέμισαν το τζαμί και κατέστρεψαν την κρήνη.

Η κρήνη στη περιοχή Κατωστράτι:

Την Οθωμανική εποχή συχνά χτίζονταν κρήνες και σε περιοχές εκτός οικισμού σε περάσματα για να ξεδιψούν οι περαστικοί και «να μακαρίζουν αυτόν που την έκτισε και έτσι να σώζονται τα κρίματα του». Μια τέτοια μικρή, λιτή κρήνη σώζεται ακόμα σήμερα έξω από το χωριό, στα ΒΑ, 20 μ. από τον επαρχιακό δρόμο στη περιοχή "Κατωστράτι". Αποτελείται από ένα δωμάτιο – δεξαμενή με πρόσοψη κτισμένη με ασβεστόλιθους. Σύμφωνα με πληροφορίες των κατοίκων, ίσως ο ιδρυτής της ήταν ο Τούρκος ιδιοκτήτης της περιοχής.

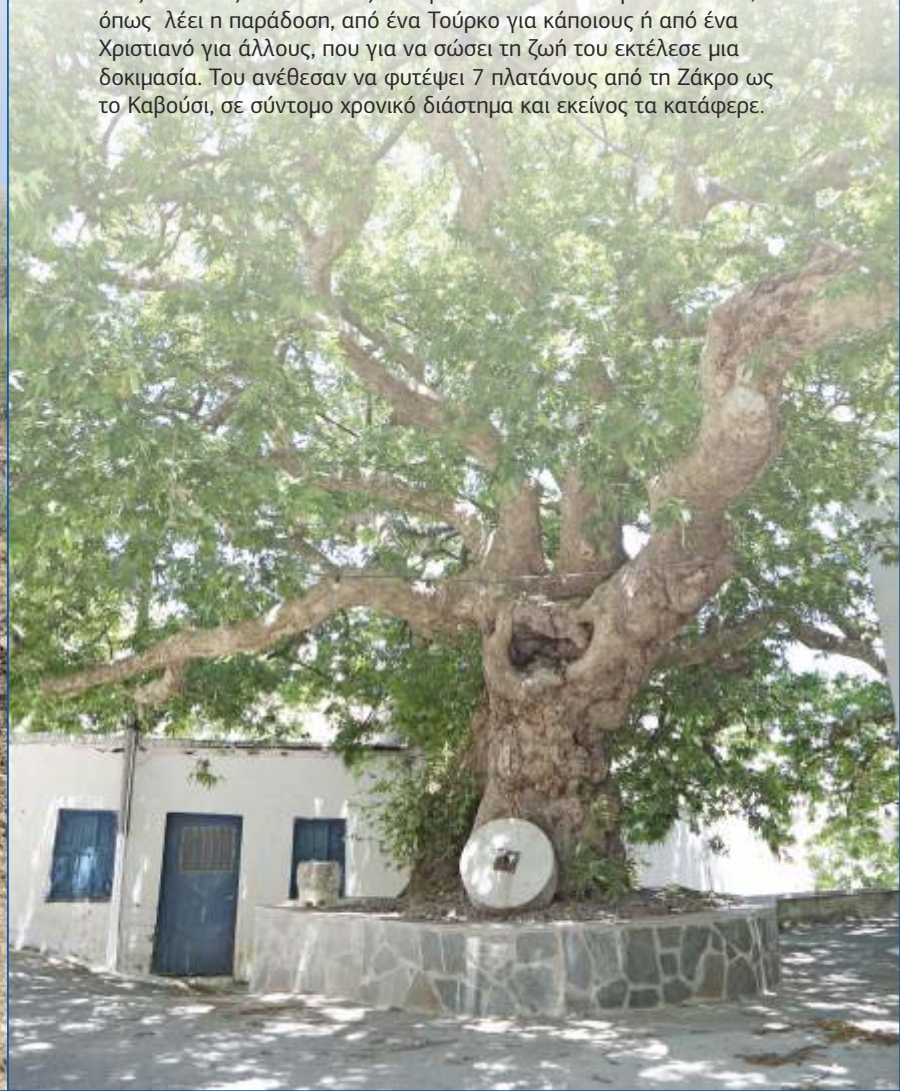

Η κρήνη στη περιοχή Τζιγκούνια:

Λίγο πριν μπούμε στο χωριό, στα ανατολικά, στη περιοχή «Τζιγκούνια» βρίσκονταν το κιμεράκι όπως συνηθίζουν ακόμα σήμερα να αποκαλούν τη οθωμανική κρήνη από την τούρκικη λέξη «kemer» δηλαδή αψίδα, λόγω του χαρακτηριστικού τόξου με το τύμπανο που υπάρχει στη πρόσοψή της. Από εκεί, λέγεται, ότι έπαιρναν νερό οι Χριστιανοί κάτοικοι της Δάφνης που έμεναν στο κοντινό μικρό οικισμό επί Τουρκοκρατίας. Η κρήνη σήμερα είναι κατεστραμμένη.

Ο πλάτανος στην πλατεία:

Η παρουσία του γιγαντιαίου πλάτανου που βρίσκεται στη πλατεία του χωριού μαρτυρεί την άφθονη παρουσία νερού στη περιοχή. Είναι ένας από τους 7 πλατάνους που φυτεύτηκε την Οθωμανική εποχή, όπως λέει η παράδοση, από ένα Τούρκο για κάποιους ή από ένα Χριστιανό για άλλους, που για να σώσει τη ζωή του εκτέλεσε μια δοκιμασία. Του ανέθεσαν να φυτέψει 7 πλατάνους από τη Ζάκρο ως το Καβούσι, σε σύντομο χρονικό διάστημα και εκείνος τα κατάφερε.

Από τη Δάφνη αρχίζουμε να κατεβαίνουμε στην ανατολική έξοδο και ακολουθούμε τον κατηφορικό χωματόδρομο ο οποίος διασχίζει την πλαγιά μέχρι την κατάφυτη από πλατάνια ρεματιά. Αφού έχουμε διανύσει 3,6 χιλιόμετρα από το χωριό Δάφνη, ακολουθούμε την παράλληλη, ως προς το μονοπάτι Ε4, διαδρομή σε χωματόδρομο, έχοντας αριστερά μας τα χωριά Επάνω και Κάτω Κρυά, και προορισμό το φρούριο Μόντε Φόρτε. Η παράλληλη αυτή διαδρομή έχει μήκος 3,1 χιλιόμετρα.

ΜΟΝΤΕ ΦΟΡΤΕ

Βορειοανατολικά των οικισμών Επάνω και Κάτω Κρυά, πάνω στο απόκρημνο λόφο με ψηλούς και απότομους βράχους σε στρατηγική θέση που ελέγχει οπτικά ολόκληρη τη περιοχή, βρίσκεται το Monte Forte ή Απάνω Καστέλλι. Πρόκειται για φρούριο της μεσοβυζαντινής περιόδου 10ος – 13ος αιώνας που ανήκει στο δίκτυο των φρουρίων της ενδοχώρας. Χρησιμοποιήθηκε από τους Ενετούς από τις αρχές του 13ου αιώνα για να εξασφαλίσουν την κυριαρχία τους απέναντι στον ντόπιο πληθυσμό και κατά την διάρκεια των επαναστάσεων πολλές φορές καταλήφθηκε από τους στασιαστές. Το 1303 ο μεγάλος σεισμός της Κρήτης κατέστρεψε το φρούριο το οποίο επισκευάστηκε αλλά άρχισε να ερημώνει όλο και περισσότερο και πιθανόν στο μεγάλο σεισμό του 1490 ή του 1508 σχεδόν καταστράφηκε.

Το φρούριο ήταν απρόσιτο από όλες τις πλευρές του εκτός από μία, η οποία ήταν αρχικά τειχισμένη όπως μαρτυρούν τα σωζόμενα λείψανα τείχους με επάλξεις. Ένα λιθόστρωτο μονοπάτι οδηγεί στην πύλη του οχυρού όπου πρέπει να βρισκόταν η κύρια είσοδος του οχυρωματικού περιβόλου που προστατεύταν από ένα τετράγωνο πύργο με δύο διαμερίσματα. Στο κέντρο του φρουρίου διατηρείται η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, ενώ ανατολικά βρίσκεται μία θολωτή δίκλιτη δεξαμενή που χρησιμοποιούνταν για τη συγκέντρωση των όμβριων υδάτων.

Για να επιστρέψουμε ξανά στο μονοπάτι Ε4, ακολουθούμε τον χωματόδρομο συνεχίζοντας παράλληλα με την ρεματιά, μέχρι να συναντήσουμε το μονοπάτι στα 1,8 χιλιόμετρα, λίγο πριν την είσοδο στο φαράγγι των Ανεβρυτών.

Εσωτερικό θολωτής δεξαμενής

ΦΑΡΑΓΓΙ ΑΝΕΒΡΥΤΑ

Το μικρό βραχώδες Φαράγγι των Ανεβρυτών σχηματίζεται νοτιοανατολικά του χωριού Δάφνη και μπορεί να το διασχίσει κάποιος με ειδικό εξοπλισμό. Το νερό από τις μικρές και μεγάλες πηγές που υπάρχουν στη περιοχή σχηματίζει ρέμα που το διαρρέει το χειμώνα και στην πορεία του σχηματίζει περίπου 12 καταρράκτες με τον μεγαλύτερο να έχει ύψος περίπου 20μ.

Ακολουθώντας ένα ανηφορικό μονοπάτι στα ανατολικά, με τον ήχο του νερού από τους καταρράκτες, ο περαστικός φτάνει στο γραφικό εκκλησάκι του Αγίου Αντωνίου, που βρίσκεται ακριβώς κάτω από μια βραχοσκεπή. Χτισμένος επί της φυσικής κοιλότητας του βράχου με λίθους στα χρώματα των βράχων της περιοχής δένει αρμονικά με το περιβάλλον. Από την μικρή αυλή του ναού υπάρχει μια μοναδική θέα προς την κοιλάδα των Λιθινών.

Ανεβαίνουμε στο μικρό βραχώδες διάσελο που βρίσκεται μπροστά μας. Αφού περάσουμε το μικρό διάσελο κατεβαίνουμε σε θαμνώδη ομαλή πλαγιά, την οποία διασχίζουμε με καθαρά ανατολική πορεία και, στη συνέχεια, βρισκόμαστε σε μια βραχώδη - πλακώδη επιφάνεια με πολλά θαλάσσια απολιθώματα, για να βρεθούμε τελικά στον οικισμό των Ανδρομύλων.

Εναλλακτικά, εφόσον έχουμε επιλέξει την μετακίνηση μας με κάποιο όχημα, συνεχίζουμε, χωρίς να περάσουμε στο μονοπάτι, τον κατηφορικό χωμάτινο δρόμο πάνω από το φαράγγι των Ανεβρυτών, έχοντας στην αριστερή μας μεριά το εκκλησάκι του Αγίου Αντωνίου με την εντυπωσιακή βραχοσκεπή. Περνάμε την Γέφυρα του Πετεινού και συνεχίζουμε στον χωματόδρομο, για να βρεθούμε στον οικισμό των Ανδρομύλων

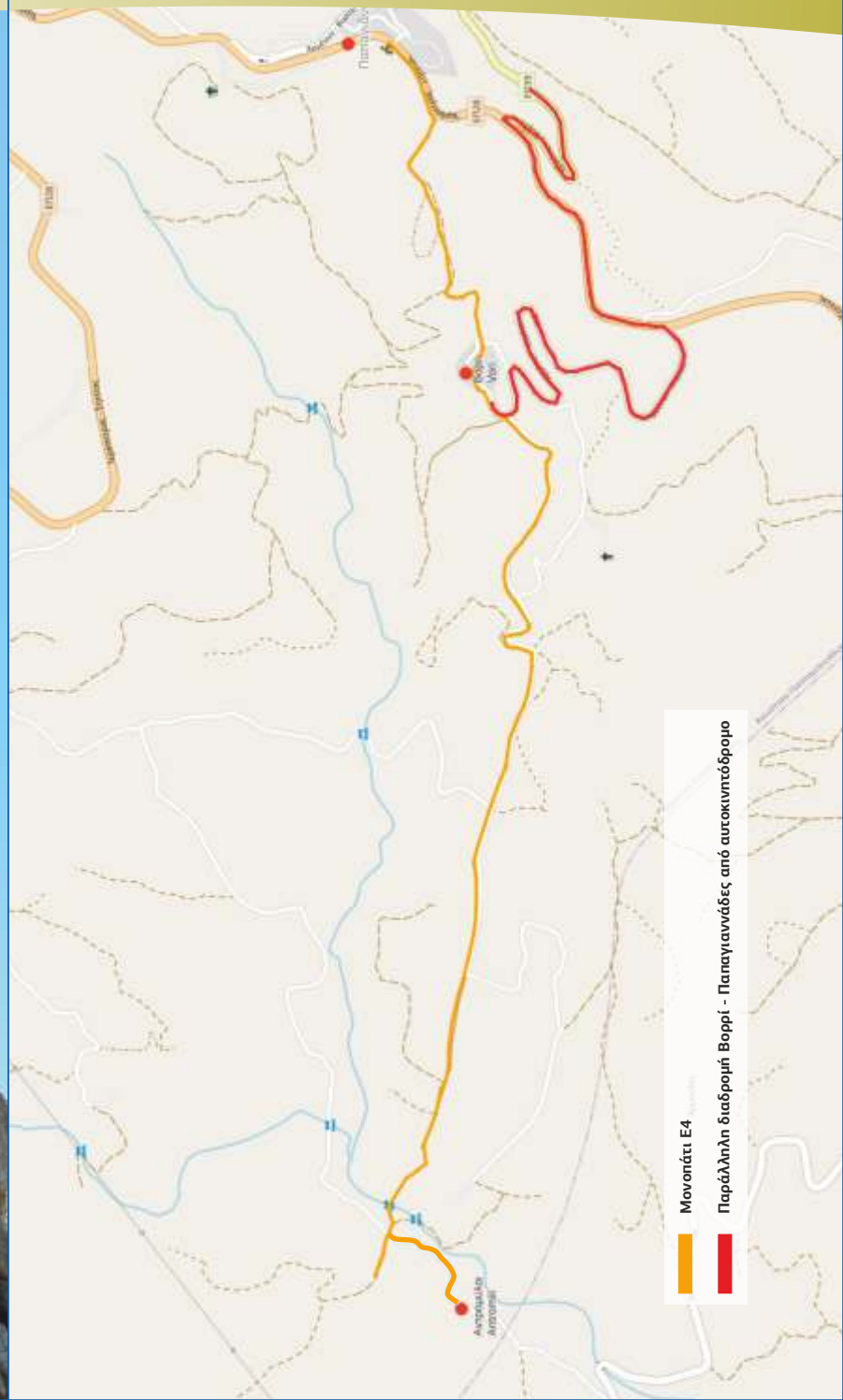

Canyoning

Ναός Αγίου Αντωνίου

2. Αδρόμυλοι - Βορρί - Παπαγιαννάδες

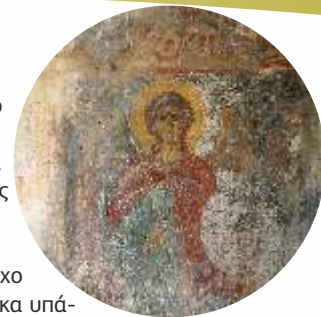
ΑΔΡΟΜΥΛΟΙ

Στο χαμηλότερο σημείο της κοιλάδας των Λιθινών βρίσκεται ο εγκαταλελειμμένος οικισμός των Αδρομύλων μέσα σε πανύψηλα πλατάνια με άφθονο νερό από τις πηγές που υπάρχουν στη περιοχή και τον ποταμό που διασχίζει την κοιλάδα. Πρώτη φορά αναφέρεται στην απογραφή του 1881, με 62 κάτοικους χριστιανούς.

Ο οικισμός λέγεται ότι παίρνει το όνομα του από το “Υδρόμυλος” από τους νερόμυλους που υπήρχαν. Οι κάτοικοι των Λιθινών, που έχουν ακόμα σήμερα τους κήπους τους εκεί, θυμούνται να ηγαίνουν για άλεσμα τα δημητριακά τους μέχρι και την δεκαετία του '70 στον “Μύλο του Σγουράκη” και τον “Μύλο του Τσαγκάρη”. Λίγο πιο κάτω από τον οικισμό βρίσκεται μια πηγή, καθώς και ο τοιχογραφημένος ναός των Αγίων Αποστόλων.

Ο ναός των Αγίων Αποστόλων

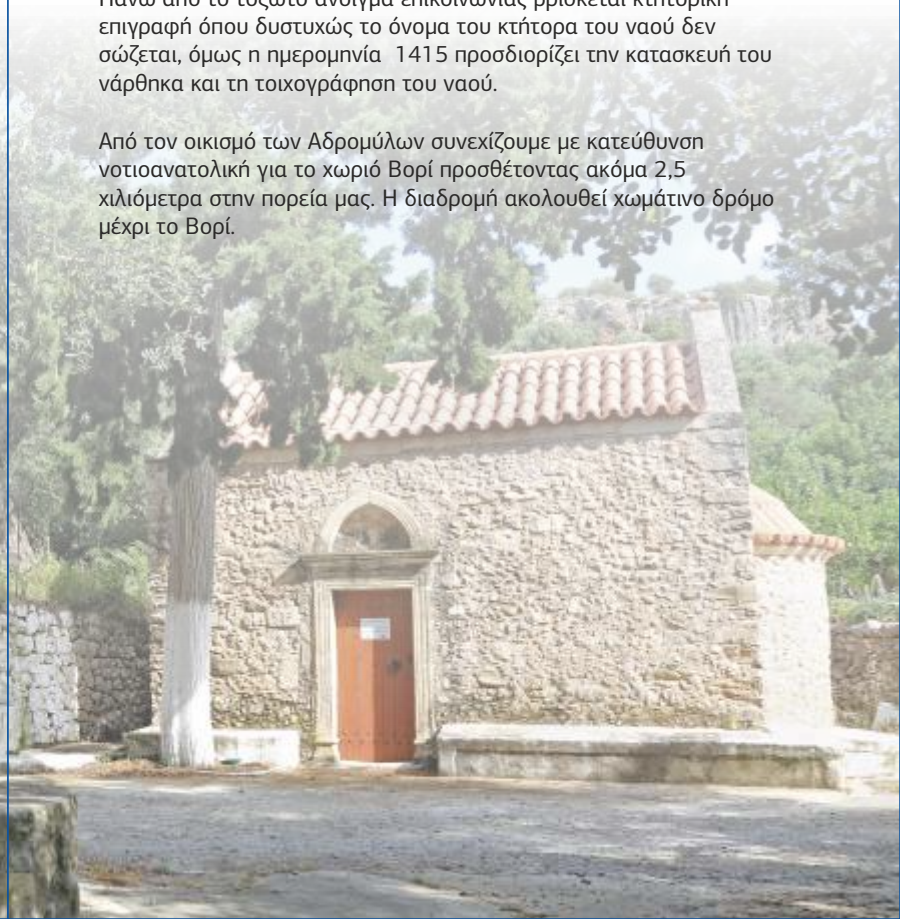
Πρόκειται για μονόχωρο τοιχογραφημένο θολοσκεπή ναό, με οξυκόρυφο τόξο ενισχυμένο με σφενδόνιο. Στο βόρειο άξονά του και κάθετα με αυτόν προστέθηκε ένας σχεδόν τετράγωνος νάρθηκας χαμηλότερου ύψους επίσης θολοσκεπής. Η κύρια είσοδος του ναού βρίσκεται στο νότιο τοίχο του ενώ στον ανατολικό τοίχο του νάρθηκα υπάρχει μια άλλη χαμηλή είσοδος. Οι δύο χώροι επικοινωνούν με χαμηλό τοξωτό άνοιγμα στο βόρειο τοίχο του ναού.

Ο θαυμάσιος τοιχογραφικός διάκοσμος που φαίνεται ότι έγινε σε φάση λίγο μεταγενέστερη της αρχικής κατασκευής του και συγχρόνως με την προσθήκη του νάρθηκα, αντλεί τη θεματολογία του από τον Ευαγγελικό, τον Χριστολογικό και τον Αγιολογικό κύκλο.

Πάνω από το τοξωτό άνοιγμα επικοινωνίας βρίσκεται κτητορική επιγραφή όπου δυστυχώς το όνομα του κτήτορα του ναού δεν σώζεται, όμως η ημερομηνία 1415 προσδιορίζει την κατασκευή του νάρθηκα και τη τοιχογράφηση του ναού.

Από τον οικισμό των Αδρομύλων συνεχίζουμε με κατεύθυνση νοτιοανατολική για το χωριό Βορί προσθέτοντας ακόμα 2,5 χιλιόμετρα στην πορεία μας. Η διαδρομή ακολουθεί χωμάτινο δρόμο μέχρι το Βορί.

ΒΟΡΙ

Το Βορί (ή Βορρί) ένας μικρός οικισμός κοντά στους Παπαγιαννάδες, αναφέρεται πρώτη φορά στην αιγυπτιακή απογραφή το 1834 ως Vuria με 5 οικογένειες Χριστιανών και 3 Τούρκων ενώ το 1881 αναφέρεται ως Βορί στο Δήμο Χαντρά.

Σήμερα είναι ένα μικρό σχεδόν εγκαταλειμμένο χωριό όπου ελάχιστοι άνθρωποι μεγάλης κυρίως ηλικίας ζουν ακόμα στα γραφικά πετρώκιστα σπίτια του. Στα βορειοανατολικά του μικρού οικισμού βρίσκεται ο πολύ γραφικός ναός του Μιχαήλ Αρχαγγέλου ενώ λίγο έξω και νότια του χωριού συναντάμε και το κοιμητηριακό ναό της Αγίας Παρασκευής. Το χωριό περιβάλλεται από εύφορη γη και πηγές νερού που δίνουν ζωή στον οικισμό.

Ναός Μιχαήλ Αρχαγγέλου

Συνεχίζοντας τη διαδρομή πεζοπορώντας, ακολουθούμε το μονοπάτι κάτω από την εκκλησία του Μιχαήλ Αρχαγγέλου, ανεβαίνουμε στον απότομο χωματόδρομο, μέχρι τον επαρχιακό δρόμο, τον οποίο ακολουθούμε αριστερά και, μετά από λίγα μέτρα, βρισκόμαστε στο χωριό Παπαγιαννάδες, σε υψόμετρο 450 μ., 1.000 μ. από το Βορί.

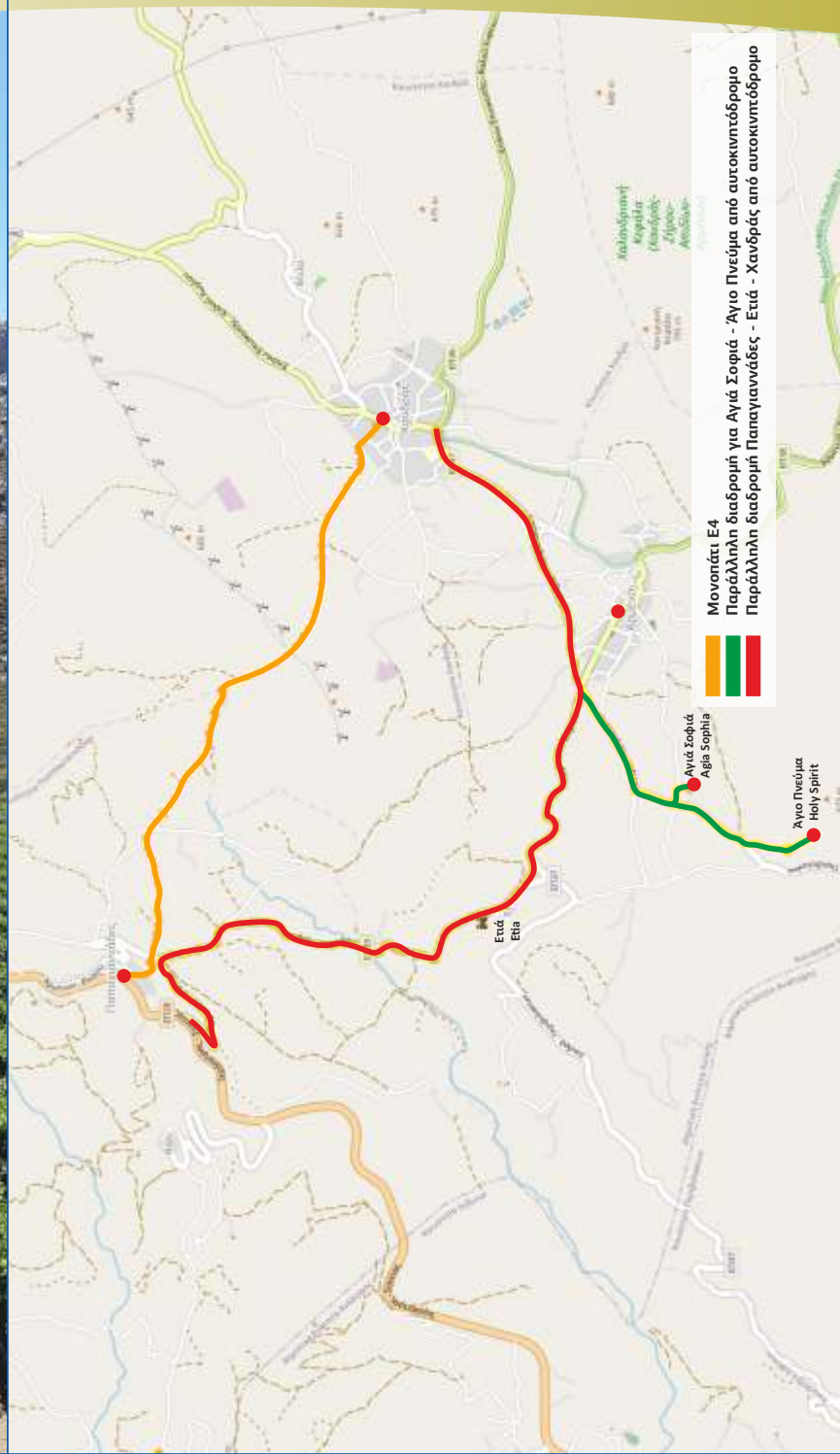
Αν η επιλογή μας είναι η χρήση οχήματος, από το χωριό Βορί ακολουθούμε τον ασφαλτοστρωμένο δρόμο, με κατεύθυνση για το χωριό Παπαγιαννάδες.

Σε όλη την διαδρομή, ανηφορίζοντας από την θέση Ανδρομούλι μέχρι και τους Παπαγιαννάδες, αλλά και σε άλλες θέσεις της διαδρομής Ε4, συναντάμε ιζηματογενή πετρώματα. Τα ιζήματα που βρίσκονται στην περιοχή του μονοπατιού, προέρχονται από θαλάσσια, λιμναία ή χερσαία ιζηματογένεση. Μία γενίκευση είναι ότι τα ιζήματα με κοκκινωπό χρώμα προέρχονται από χερσαία ιζηματογένεση, ενώ τα πιο ανοιχτόχρωμα-λευκά από θαλάσσια ή λιμναία. Ένας άλλος τρόπος για την ταυτοποίηση του περιβάλλοντος απόθεσης είναι τα απολιθώματα.

Ναός Αγίας Παρασκευής

3. Παπαγιαννάδες - Ετιά - Αγιά Σοφιά - Χανδράς

ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΑΔΕΣ

Το ημιορεινό χωριό Παπαγιαννάδες αναφέρεται για πρώτη φορά στην αιγυπτιακή απογραφή του 1834, ως Para-Jannadho με 8 χριστιανικές οικογένειες ενώ στην απογραφή του 1881 ως Παπαγιαννάδω, στο Δήμο Χαντρά με 77 Χριστιανούς και 4 Τούρκους. Το τοπωνύμιο προέρχεται από το επώνυμο των οικιστών του.

Μια κομψή κρήνη στολίζει τη μικρή πλατεία του χωριού ενώ λίγο πιο κάτω διατηρείται ακόμα το παλιό πηγάδι με την χειροκίνητη αντλία. Εντός του οικισμού βρίσκεται το λιθόκτιστο παλιό ελαιοτριβείο ("φάμπρικα") μαζί με τον εξοπλισμό του και λίγο έξω από το χωριό βρίσκεται ο τοιχογραφημένος ναός της Παναγίας Ελεούσας (Αγία Ζώνη).

Τοπωνύμια στην περιοχή όπως «τοπ καλογράφ η βρύση» κοντά στο ναό της Παναγίας Ελεούσας, όπου υπήρχε ένα πηγάδι και «του Μπραϊμη η φλέγα», τοποθεσία όπου έπλεναν τις πατανιές (κλινοσκεπάσματα) εκμεταλλευόμενοι τη ροή του νερού που διευκόλυνε την απομάκρυνση των απόνερων, μαρτυρούν την παρουσία και εκμετάλλευση υδάτινων πόρων για καθημερινές ανάγκες των κατοίκων.

Η κρήνη

Η όμορφη λιθόκτιστη κρήνη αποτελείται από ένα δωμάτιο-δεξαμενή με δύο όψεις κτισμένες με ασβεστόλιθους με λειτουργικά και διακοσμητικά στοιχεία.

Η πρόσθια όψη με παραστάδες και αέτωμα, είναι διακοσμημένη με μια ιδιαίτερη κόγχη με χαραγμένο ένα σταυρό στο εσωτερικό της. Πάνω από την κόγχη, ανά δύο δεξιά και αριστερά, υπάρχουν εξάφυλλοι ρόδακες μέσα σε κύκλο, πανάρχαια σύμβολα απομάκρυνσης του κακού για να μην μολυνθεί το νερό. Στο κάτω μέρος βρίσκεται ο κρουνός και από κάτω η γούρνα. Στη δεξιά πλευρή όψη υπάρχει επίσης κρουνός και από κάτω γούρνες ενώ στο βάθος η κατασκευή καταλήγει σε μικρό θολωτό υπόστεγο με γούρνες.

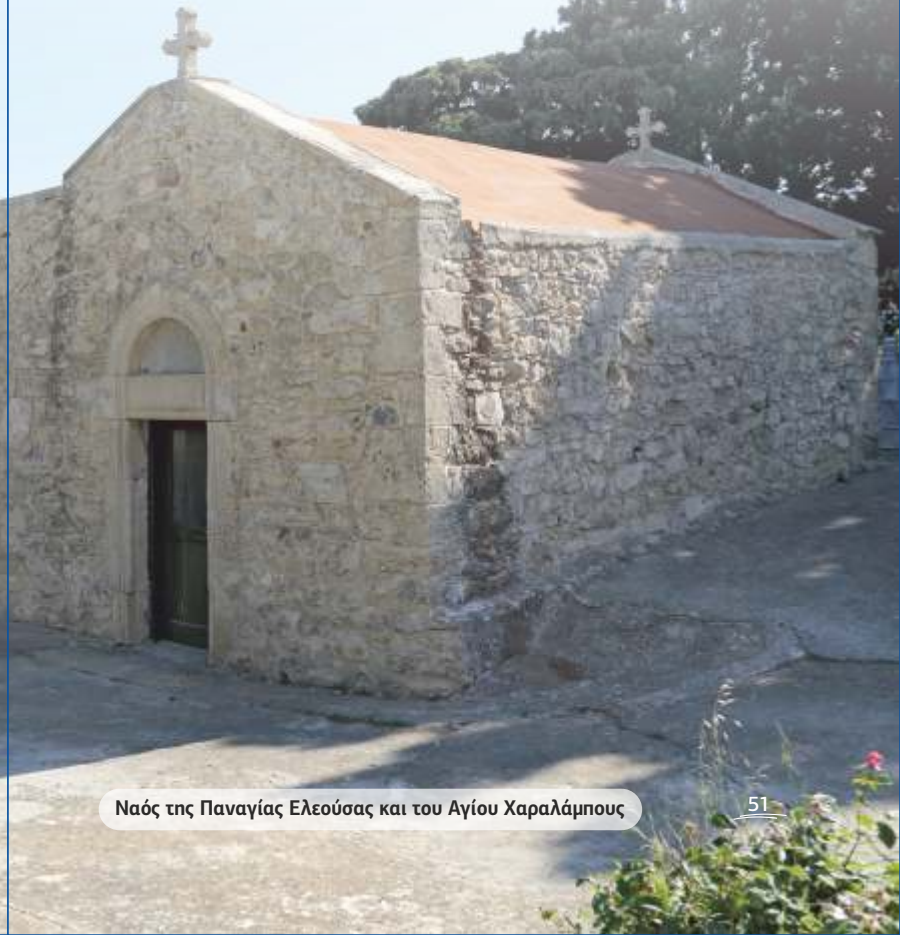

Ο Ναός της Παναγίας Ελεούσας και του Αγίου Χαράλαμπος

Πρόκειται για δίκλιτο θολοσκεπή ναό που έχει κατασκευαστεί σε δύο φάσεις. Αρχικά χτίστηκε ο ναός της Παναγίας με την επωνυμία «Ελεούσα» και σε δεύτερη φάση, στα βόρεια του, προστέθηκε ο ναός του Αγίου Χαράλαμπος. Στο ναό της Παναγίας σώζονται αξιόλογες τοιχογραφίες που χρονολογούνται στο 1364 βάσει γραπτής επιγραφής. Το εικονογραφικό πρόγραμμα αντλεί τη θεματολογία του από τον χριστολογικό κύκλο, τον θεομπατορικό κύκλο (Γέννηση, Εισόδια, Κοίμηση) ενώ παράλληλα υπάρχουν μορφές Αγίων και Προφητών.

Η πορεία του Ε4 συνεχίζει μέσα από τα σοκάκια των Παπαγιαννάδων, ανεβαίνοντας την κορυφογραμμή ανατολικά, ώσπου να φτάσουμε στον ασφαλοστρωμένο δρόμο. Εκεί ακολουθούμε τον χωμάτινο δρόμο που θα μας οδηγήσει νοτιοανατολικά. Συναντάμε δύο δεξαμενές νερού και ακολουθούμε την αριστερή ανηφορική κατεύθυνση, πάντα σε χωματόδρομο, συνεχίζοντας νοτιοανατολικά. Το τοπίο χαρακτηρίζεται από θαμνώδη και φρυγανική βλάστηση και σποραδικά λίγες καλλιέργειες κηπευτικών και ελιάς. Στο τέλος του ανηφορικού δρόμου απλώνεται μπροστά μας η θέα προς το οροπέδιο του Χανδρά και των Αρμένων, ενώ αρχίζουμε να κατεβαίνουμε ελαφρά, περνώντας από τις ανεμογεννήτριες της περιοχής και από τον εγκαταλελειμμένο οικισμό με την εκκλησία του Αγίου Παντελεήμονα. Συνεχίζουμε έχοντας δεξιά και μπροστά μας το οροπέδιο των «Αρμενοχανδράδων», όπως έχει επικρατήσει να αναφέρεται η περιοχή από τους ντόπιους, με τους ανεμόμυλους και τις καλλιέργειες κηπευτικών και αμπελιών. Φτάνοντας στο χωριό Χανδράς, σε υψόμετρο 600 μέτρων, έχουμε διανύσει αλλά 3.200 μέτρα στο Ε4.

ΕΤΙΑ

Η Ετιά είναι ένας εγκαταλελειμμένος οικισμός κοντά στους Αρμένους. Στο παρελθόν αναφέρεται με διάφορα ονόματα. Από τον Francesco Barozzi το 1577 ως Etea, στην ενετική απογραφή του 1583 από τον Καστροφύλακα ως Etea με 564 κατοίκους, ο Basilicata τον αναφέρει το 1630 ως Ethea ενώ στη τουρκική απογραφή του 1671 αναφέρεται ως Nitye, με 62 χαράτσια. Στον οικισμό δεσπόζει η τριώροφη ενετική Έπαυλη De Mezzo ή Σεράγιο και η κρήνη του επισκόπου Μελετίου Τριβιζά (1701) στον εξωτερικό περίβολο. Σώζονται επίσης οι βυζαντινοί ναοί της Αγίας Αικατερίνης και του Αγίου Ιωάννου ενώ στην περιοχή ακόμα λειτουργούσαν ο - ερειπωμένος σήμερα - ναός της Παναγίας, ο ναός του Αγίου Κωνσταντίνου, και ο ναός του Αγίου Αθανασίου, πίσω από την Έπαυλη.

Η Έπαυλη De Mezzo ή Σεράι

Η Έπαυλη De Mezzo ή Σεράι αποτελεί ένα από τα πιο αντιπροσωπευτικά δείγματα βενετσιάνικης αρχιτεκτονικής στην Κρήτη. Η πρώτη φάση ανέγερσης της τοποθετείται στα τέλη του 15ου αιώνα ενώ η σημερινή της μορφή με τα αναγεννησιακά στοιχεία ανάγεται στις αρχές του 17ου αιώνα. Ήταν η κατοικία των ευγενών βενετών De Mezzo, φεουδαρχών της περιοχής, όπως φαίνεται από τα οικόσημα στο θύρωμα της πρόσοψης. Το κτίριο έχει φρουριακό χαρακτήρα εξωτερικά, και περιβάλλεται από δύο περιβόλους. Αρχικά ήταν τριώροφο, με επιβλητική κύρια είσοδο στη νότια πλευρά, αλλά, μετά από διαδοχικές καταστροφές, σήμερα σώζεται μόνο το ισόγειο.

Την Οθωμανική εποχή η έπαυλη χρησιμοποιήθηκε ως κατοικία Τούρκων αξιωματούχων με τελευταίο τον, γνωστό για τις θηριωδίες του, Μεμέτακα, τον επονομαζόμενο Σεραγιανό. Ακόμα και σήμερα η έπαυλη είναι γνωστή ως Σεράι. Το 1959 κηρύχτηκε ιστορικό διατηρητέο μνημείο από την Αρχαιολογική Υπηρεσία, ως εκ τούτου έχουν γίνει σημαντικές εργασίες στερέωσης, αποκατάστασης και ανάδειξης του συγκροτήματος.

Κρήνη

Στην είσοδο της έπαυλης De Mezzo βρίσκεται η κρήνη, της οποίας το νερό κυνόταν σε γούρνες, τόσο στην εξωτερική πλευρά του δρόμου, για να ξεδιψούν οι περαστικοί, όσο και στην εσωτερική πλευρά προς την αυλή για χρήση των κατοίκων της Έπαυλης. Στην πρόσοψη της προς τον δρόμο υπάρχει εντοιχισμένη λίθινη πλάκα με αστεροειδή διακόσμηση και επιγραφή, όπου αναφέρεται η ημερομηνία κατασκευής (1701) της και το όνομα του Επισκόπου Μελετίου Τριβιζά, ο οποίος την έκτισε ενδεχομένως για φιλανθρωπικούς σκοπούς. Η κρήνη ήταν κατεστραμμένη και αναστηλώθηκε το 2008 από το Υπουργείο Πολιτισμού.

Ο Ναός της Αγίας Αικατερίνης

Ο δίκλιτος ναός της Αγίας Αικατερίνης και Γενήσεως της Παναγίας βρίσκεται στο άκρο του οικισμού. Το νότιο κλίτος αποτελούσε τον αρχικό ναό, στον οποίο σώζονται σπαράγματα τοιχογραφιών. Κατά την προσθήκη του βόρειου κλίτους, στη δεύτερη φάση οικοδόμησης στις αρχές του 17ου μ.Χ. αι., ενοποιήθηκε όλη η κατασκευή. Ο ναός έχει αναγεννησιακή μορφολογία και επιβλητικό κωδωνοστάσιο με λιθανάγλυφη διακόσμηση. Στη δυτική πλευρά του ναού σώζονται υπολείμματα επάλξεων παλαιότερης φάσης.

Συνεχίζουμε πάντα στον δρόμο για Χανδρά - Ζίρο και, λίγο πριν μπορούμε στο χωριό Αρμένιοι, ακολουθούμε χωματόδρομο με κατεύθυνση νοτιοδυτική. Μέσα από αμπελώνες, φτάνουμε στο μοναστηριακό συγκρότημα της Αγίας Σοφίας..

ΑΡΜΕΝΟΙ

Η Μονή της Αγίας Σοφίας

Στο οροπέδιο των Αρμένων με τους παλιούς ανεμόμυλους, βρίσκεται η Μονή της Αγίας Σοφίας. Η ανακαίνιση του συγκροτήματος γύρω από τον αρχικό ναό χρονολογείται το 1634, σύμφωνα με επιγραφή που υπήρχε στο κατεστραμμένο σήμερα θύρωμα. Η μονή είχε οχυρωματικό χαρακτήρα και, βάση παλιάς φωτογραφίας του κατεστραμμένου θυρώματος, φαίνεται ότι η θύρα είχε έντονη ομοιότητα με την είσοδο της Μονής Τοπλού. Στο κέντρο του περιβόλου βρίσκεται ο ναός της Αγίας Σοφίας, ενώ περιμετρικά υπάρχουν οι πτέρυγες των κελιών με ερειπωμένα τα περισσότερα κτίσματα. Ο ναός είναι μονόκλιτη βασιλική και έχει ανεγερθεί σε δύο φάσεις. Τα διακοσμητικά λιθανάγλυφα στον ναό και η επιμελημένη πλακόστρωση της αυλής μαρτυρούν ιδιαίτερη φροντίδα στην κατασκευή.

Ο ναός του Αγίου Πνεύματος

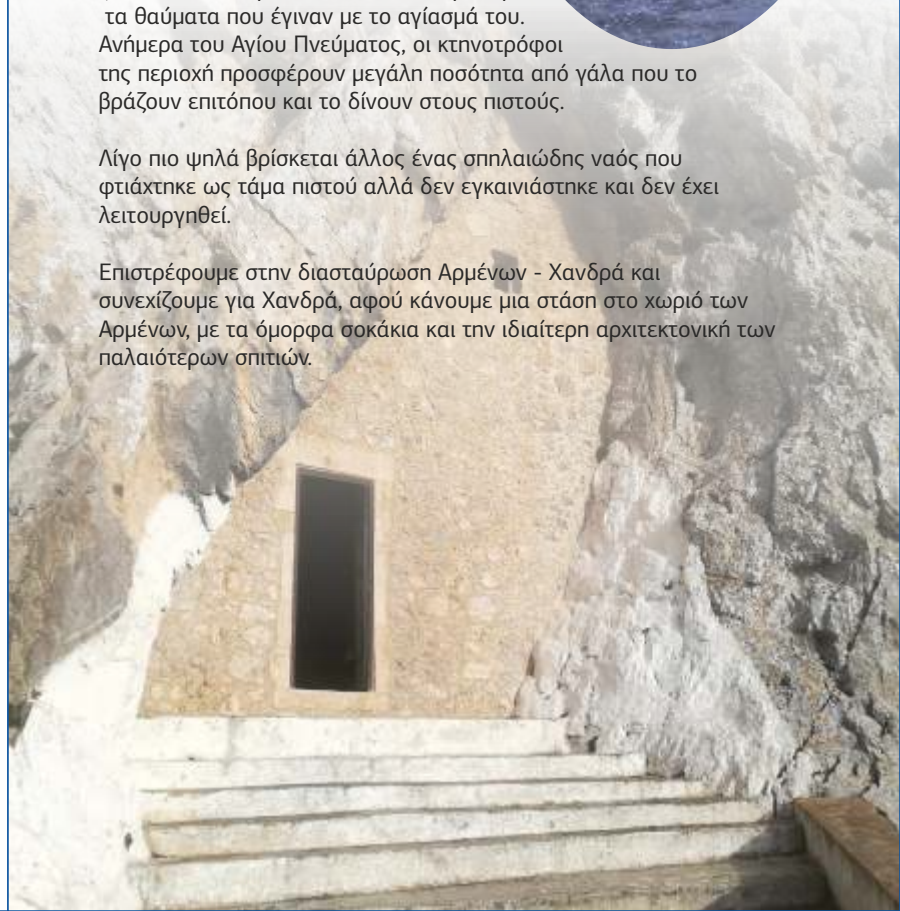
Στο οροπέδιο των Αρμένων, ανατολικά της Μονής της Αγίας Σοφίας, ανάμεσα στους απότομους βράχους, διακρίνεται η λιθόκτιστη πρόσοψη του σπηλαιώδους ναού του Αγίου Πνεύματος. Στο βάθος της σπηλιάς είναι διαμορφωμένο το ιερό και στο ίδιο ύψος με την απόληξη του τέμπλου είναι τοποθετημένο ένα κανάτι για να συλλέγει το αγίασμα από το μοναδικό σημείο του σπηλαίου όπου έχουμε σταγονορροή συγκεκριμένη στιγμή την ημέρα που γίνεται λειτουργία.

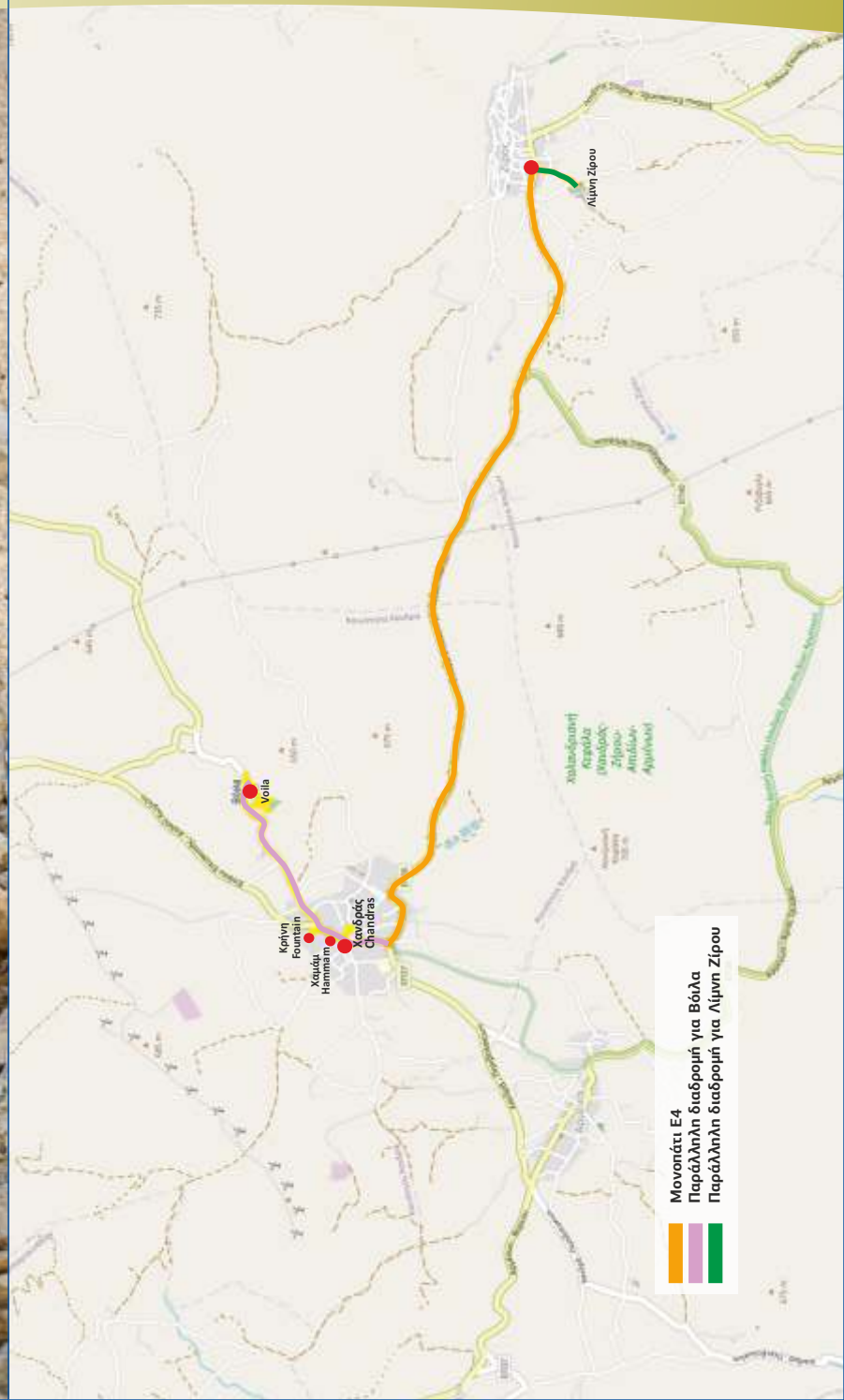
Οι κάτοικοι των Αρμένων, αλλά και των γειτονικών χωριών, τιμούν ιδιαίτερα το ξωκλήσι και διηγούνται πολλές ιστορίες για τα θαύματα που έγιναν με το αγίασμά του. Ανήμερα του Αγίου Πνεύματος, οι κτηνοτρόφοι της περιοχής προσφέρουν μεγάλη ποσότητα από γάλα που το βράζουν επιτόπου και το δίνουν στους πιστούς.

Λίγο πιο ψηλά βρίσκεται άλλος ένας σπηλαιώδης ναός που φτιάχτηκε ως τάμα πιστού αλλά δεν εγκαινιάστηκε και δεν έχει λειτουργηθεί.

Επιστρέφουμε στην διασταύρωση Αρμένων - Χανδρά και συνεχίζουμε για Χανδρά, αφού κάνουμε μια στάση στο χωριό των Αρμένων, με τα όμορφα σοκάκια και την ιδιαίτερη αρχιτεκτονική των παλαιότερων σπιτιών.

4. Χανδράς - Βόιλα - Ζίρος

ΧΑΝΔΡΑΣ

Ο Χανδράς ή Χαντράς είναι ένα κεφαλοχώρι στο Οροπέδιο Αρμενοχαντράδων. Λέγεται ότι οι Άραβες Σαρακηνοί, πρώτοι άποικοι του, το ονόμασαν έτσι από την αραβική λέξη Hāndra που σημαίνει πράσινο ή την λέξη χεντέρ-ερ, που σημαίνει πρωτεύουσα λόγω του πληθυσμού του. Στη ενετική απογραφή του 1583 αναφέρεται από το Καστροφύλακα ως Candra και Chandra με 403 κατοίκους.

Στο παλαιότερο τμήμα του οικισμού βρίσκεται ο δίκλιτος ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου και του Ευαγγελισμού, ο ναός του Αγίου Δημητρίου, το μικρό οθωμανικό χαμάμ, κτίρια με βενετσιάνικες επιρροές και μια εξαιρετική κρήνη ενώ στο νεότερο τμήμα του βρίσκεται ο δίκλιτος ναός του Αγίου Χαραλάμπους με το επιβλητικό κωδωνοστάσιο του 19ου αιώνα.

Στη περιοχή του Χανδρά κοντά σε πηγή βρίσκεται ο τοιχογραφημένος ναός της Μεταμορφώσεως στο Πάνω Παντέλι του 1486 και το σπηλαιώδη ξωκκλήσι της Ζωοδόχου Πηγής στη τοποθεσία Γουντάς που έχει πηγή στο εσωτερικό του. Γύρω από το χωριό σώζονται παλιοί ανεμόμυλοι που χρησιμοποιούνταν για την άντληση του νερού από τα πηγάδια.

Η κρήνη

Η κρήνη είναι ένα μοναδικό μνημείο με πολλά ενετικά στοιχεία. Αποτελείται από ένα δωμάτιο – δεξαμενή που στην όψη του υπάρχει μια σειρά από πέντε κρήνες με αντίστοιχες γούρνες μέσα σε πέντε τόξα που βαίνουν σε παραστάδες. Στα τύμπανα των τόξων είναι καρφωμένες σιδερένιες σφηνές με στρογγυλή κεφαλή που χρησίμευαν για να δένουν τα ζώα. Μπροστά από τις κρήνες υπάρχει μια ανοικτή στοά που η πρόσοψή της αποτελείται από δύο ωραία λαξευμένα ημικυκλικά τόξα που πατούν σε τρεις αψιδοστάτες. Στην οροφή της όλης κατασκευής, το 1947 έγινε προσθήκη ορόφου που στέγασε το Κοινοτικό κατάστημα, με αποτέλεσμα την μεγάλη αλλοίωση της κατασκευής.

ΧΑΝΔΡΑΣ

Το μικρό οθωμανικό χαμάμ

Στο κέντρο του οικισμού βρίσκονται τα ερείπια του μικρού οθωμανικού χαμάμ. Το χαμάμ ήταν σημείο συνάντησης, ξεκούρασης και σωματικού εξαγνισμού των Οθωμανών που ζούσαν στην περιοχή. Πρόκειται για μικρό λουτρό, ενσωματωμένο σήμερα σε ιδιωτικό κτήριο το οποίο έχει καταστρέψει μέρος του. Το σωζόμενο τμήμα στεγάζεται με τρούλο, με φωτιστικές οπές, και διαθέτει χώρο καύσης («καζάνι») στη μία πλευρά. Στον συνεχόμενο χώρο υπάρχει στόμιο δεξαμενής νερού ή πηγαδιού, από το οποίο γινόταν η άντληση του νερού.

Χώρος καύσης

Θόλος με φωτιστικές οπές

ΒΟΙΛΑ

Ο οικισμός της Βόιλας βρίσκεται κοντά στον Χανδρά σε μια απότομη πλαγιά που από νοτιοανατολικά αποτελεί φυσική οχύρωση, ενώ ένα χαμηλό τείχος που σώζεται τμηματικά, οχυρώνει την υπόλοιπη περίμετρο προς την κοιλάδα. Το τοπωνύμιο προέρχεται από τον ιδρυτή του οικισμού, είτε από το Βοΐλας ή Βόλιας, επώνυμο βυζαντινού αξιωματούχου της περιοχής, είτε από τη λέξη βοϊλάς ή βολιάς όπως αποκαλούσαν οι βυζαντινοί τον επιφανή πολεμιστή.

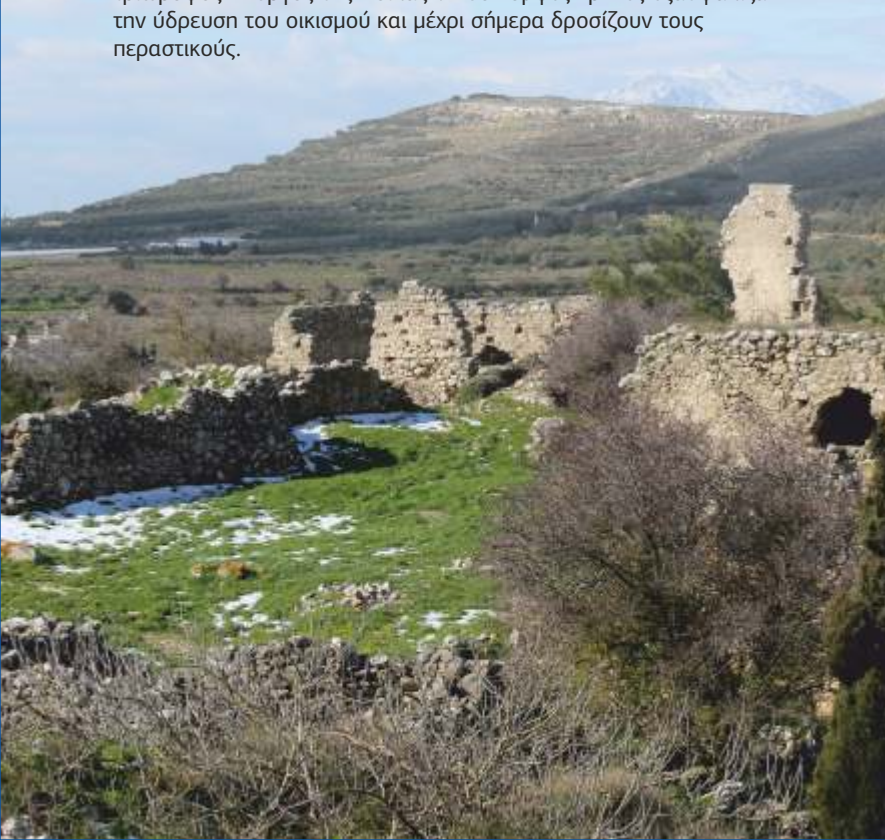
Η ύπαρξη του οικισμού ανάγεται στη μέση βυζαντινή περίοδο, σύμφωνα με τις πηγές, αλλά γνώρισε μεγάλη ακμή επί Ενετοκρατίας (10ος-12ος αι.), όπως φαίνεται από την ενετική απογραφή του Καστροφύλακα το 1583 στην οποία αναφέρεται ως Voila, με 299 κατοίκους. Από τα τέλη του 19ου αιώνα παρήκμασε σταδιακά και εγκαταλείφθηκε.

Στο ψηλότερο σημείο της πλαγιάς σώζεται ο ναός του Αγίου Γεωργίου, ενώ το επιβλητικότερο κτήριο του οικισμού είναι ο τριώροφος «Πύργος της Βόιλας». Δύο κομψές κρήνες εξασφάλιζαν την ύδρευση του οικισμού και μέχρι σήμερα δροσίζουν τους περαστικούς.

Ο πύργος της Βόιλας ή «του Τζεν Αλή»

Η επιμελημένη τριώροφη κατασκευή με την αντηριδωτή βάση και τα επιμελημένα εξωτερικά και εσωτερικά ανοίγματα ακολουθεί τα βενετσιάνικα πρότυπα του 16ου και 17ου αιώνα. Αποτελείται από δύο θολωτούς χώρους που επικοινωνούν μεταξύ τους στο ισόγειο, με εσωτερική πέτρινη σκάλα προς τον πάνω όροφο που αποτελείται αντίστοιχα από δύο χώρους.

Την Οθωμανική εποχή χρησιμοποιήθηκε ως έδρα και κατοικία διοικητών του τάγματος των γεντισάρων, μεταξύ των οποίων και του γνωστού Τζεν Αλή. Στο θύρωμα της εισόδου υπάρχει πλούσια διακόσμηση με τα χαρακτηριστικά τούρκικα σύμβολα όπως ρόδακες, μπαλτάς, κυπαρίσσι ενώ στο κέντρο υπάρχει τούρκικο επίγραμμα με ημερομηνία Εγίρας 1153 που ισοδυναμεί με το έτος 1742 του χριστιανικού ημερολογίου. Φαίνεται ότι κατασκευάστηκε στη βενετοκρατία και δέχτηκε επισκευές κατά την οθωμανική περίοδο..

Αρκοσόλιο, τοιχογραφία με επιγραφή νότιου τοίχου

ΒΟΙΛΑ

Ο Ναός του Αγίου Γεωργίου

Ο ναός σώζεται στο υψηλότερο σημείο της πλαγιάς και είναι δίκλιτος, με δύο φάσεις κατασκευής. Στην πρώτη φάση ανήκει ο ναός του Αγίου Γεωργίου στα νοτιοανατολικά, ενώ αργότερα προστέθηκε βόρεια το δεύτερο κλίτος, αφιερωμένο στον Άγιο Ιωάννη τον Θεολόγο. Οι δύο μονόχωροι θολοσκεπείς ναοί επικοινωνούν με μεγάλα τοξωτά ανοίγματα. Το θύρωμα είναι Ενετικής τεχνοτροπίας, με οικόσημα, πιθανότατα των Salomon, οικογένειας ευγενών οι οποίοι είχαν φέουδα στον οικισμό και την ευρύτερη περιοχή.

Ο ναός μετασκευάστηκε, προκειμένου να φιλοξενήσει τον οικογενειακό τάφο των Σαλαμών, όπως φαίνεται από τις επιγραφές. Στη νοτιοδυτική γωνία υπάρχει αρκοσόλιο με τοιχογραφημένο τύμπανο που απεικονίζει τη Θεοτόκο ένθρονη Βρεφοκρατούσα. Δεξιά και αριστερά της εικονίζονται οι κτήτορες του ναού και κάτω από την παράσταση υπάρχει επιτύμβια έμμετρη επιγραφή.

Στα αριστερά της Θεοτόκου υπάρχει μια επιγραφή με το όνομα του κτήτορα «Γεώργιος ο Σαλαμός» και τη χρονολογία 1518, ενώ στον δυτικό τοίχο, πάνω από τον τάφο, υπάρχει μία μικρή τοιχογραφία με σκηνή επικήδειου θρήνου και επιγραφή με χρονολογία 1560.

Μεγάλη κρήνη

Στη θέση «Κρύο νερό», βρίσκεται η μεγάλη οθωμανική κρήνη του οικισμού που αποτελείται από ένα δωμάτιο – δεξαμενή, στην πρόσοψη της οποίας υπάρχει τόξο που κορυφώνεται σε κλειδί – λοφίο και βαίνει σε στενές παραστάδες με επίκρανα. Στη μέση περίπου του τύμπανου του τόξου υπάρχουν δύο κόγχες και πάνω από αυτές διακόσμηση με ανάγλυφους εικοσάφυλλους ρόδακες και ανάμεσα τους ένα κόσμημα - πλαίσιο με μικρούς ρόδακες και ρόμβους στα τέσσερα άκρα του που φαίνεται ότι έχει αποξεστεί στο κέντρο. Συνήθως στο σημείο αυτό υπήρχαν επιγραφές που ανέφεραν τον δωρητή, τον χρόνο κατασκευής, το όνομα της κρήνης και, σε κάποιες περιπτώσεις, στίχους από το Κοράνι.

ΒΟΙΛΑ

Μικρή κρήνη

Δυτικά του οικισμού βρίσκεται η μικρή οθωμανική κρήνη με ωραίο διάκοσμο και επιγραφή στην πρόσοψη της. Αποτελείται από ένα δωμάτιο – δεξαμενή, με πρόσοψη κτισμένη με ορθογώνιους ασβεστόλιθους που στέφεται από γείσο, ενώ στον δεξιό πλαινό τοίχο υπάρχει η ξεχειλίστρα. Το τόξο της πρόσοψης βαίνει σε παραστάδες, με πλάτος όσο η υπόλοιπη πρόσοψη και, πάνω από αυτό, υπάρχουν δύο ανάγλυφα κοσμήματα με οθωμανική επιγραφή ανάμεσα τους, που έχει αποξεστεί με αιχμηρό εργαλείο. Στο τύμπανο του τόξου, πάνω από τον χάλκινο κρουνό, υπάρχουν κυκλικά κοσμήματα και ανάμεσα τους κόγχη που δεν έχει εκβαθυνθεί.

Cyclamen creticum

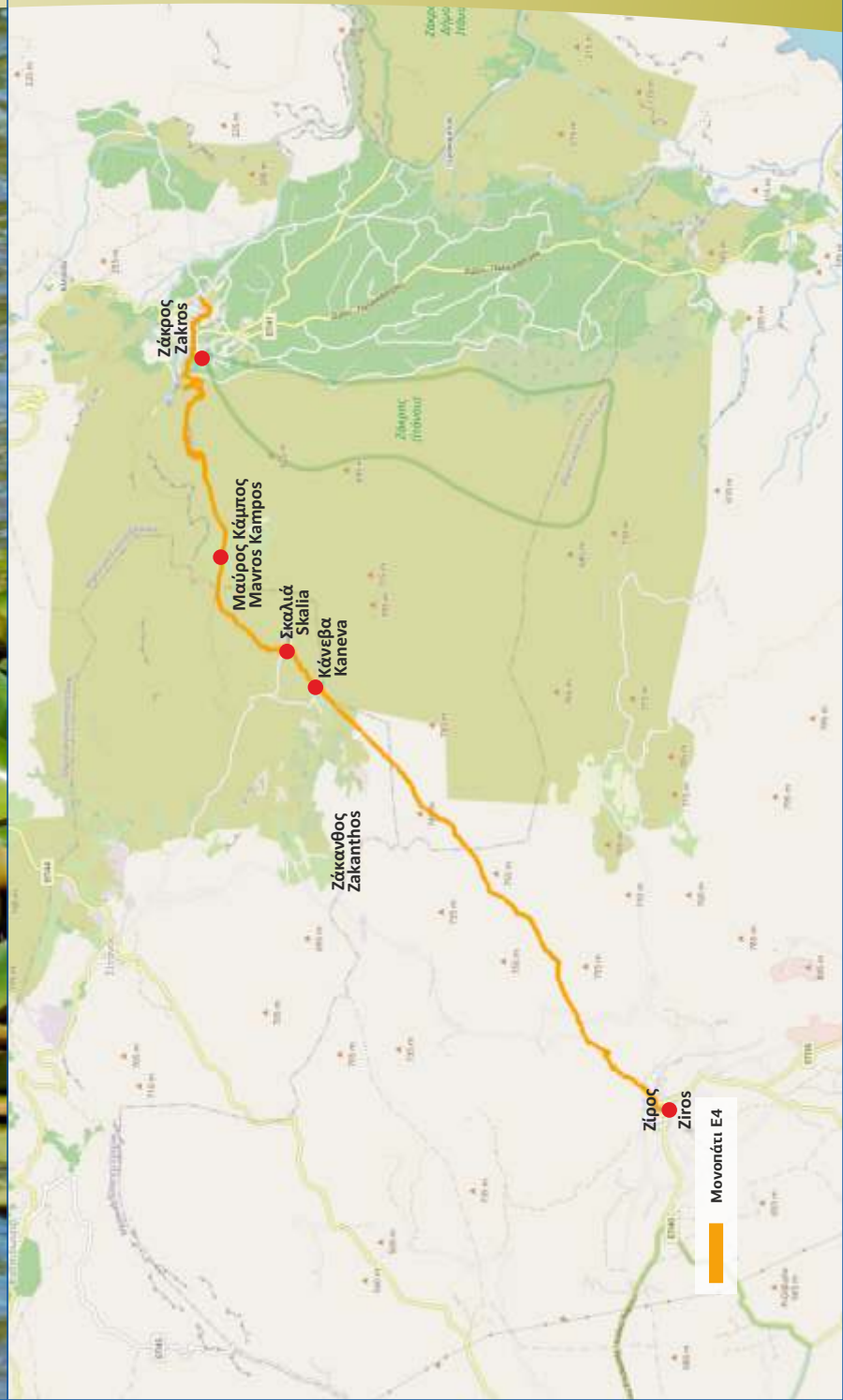

Arum creticum

Στη νότια έξοδο του Χανδρά, συνεχίζουμε τον ασφαλτοστρωμένο δρόμο που μας οδηγεί μετά από 4 χλμ στη Ζίρο, σε υψόμετρο 590 μέτρων, διασχίζοντας τη στενή κοιλάδα που συνδέει τα δύο οροπέδια μέσα από αμπελώνες. Η Ζίρος είναι κτισμένη στους νότιους πρόποδες του υψώματος «Εγκρεμνός» (785 μ.), στο βορειοδυτικό άκρο του οροπέδιου της Ζίρου. Στο εύφορο οροπέδιο καλλιεργούνται αμπέλια και λιγοστά κηπευτικά. Στην περιοχή γύρω από το χωριό παρατηρούνται ασβεστολιθικά πετρώματα με καρστικές γεωμορφές, όπως σπηλαιοβάραιθρα και καταβόθρες (χώνος). Η καρστική διάβρωση είναι εμφανής στο οροπέδιο της Ζίρου, το οποίο αποτελεί πόλγη (Φυτρολάκης, 1975). Ο πυθμένας της αποτελείται από νεογενή ιζήματα και φλύσχη και οι παρυφές της από ανθρακικά πετρώματα.

Οι πόλγες είναι επίπεδες γεωμορφές μεγάλης έκτασης, που περιβάλλονται από ασβεστολιθικά πετρώματα. Αποτελούν εύφορα πεδία με, συνήθως, σημαντική γεωργική εκμετάλλευση. Το νερό που τα διαρρέει συνήθως χάνεται μέσα από ανοίγματα (καταβόθρες) που το οδηγούν σε υπόγεια ροή.

5. Ζίρος - Κάνεβα - Σκαλιά -
Μαύρος Κάμπος - Ζάκρος

ΖΙΡΟΣ

Ο οικισμός

Η Ζήρος ή Ζίρος είναι κτισμένη στους νότιους πρόποδες του υψώματος «Εγκρεμνός», στο ομώνυμο οροπέδιο με τους χαρακτηριστικούς ανεμόμυλους. Υπάρχουν πολλές εκδοχές για την προέλευση του τοπωνύμιου αλλά καμία επιβεβαιωμένη.

Η περιοχή κατοικήθηκε από την αρχαιότητα, όπως δηλώνει το πλούσιο αρχαιολογικό απόθεμα από την μινωική, πρωτογεωμετρική και αρχαϊκή εποχή. Η παλαιότερη αναφορά του οικισμού γίνεται από τον Francesco Barozzi το 1577 ως Siro ενώ το 1581 αναφέρεται σε συμβόλαιο ότι ήταν μητρικό φέουδο του Ανδρέα Κορνάρου. Στις απογραφές κατά την Τουρκοκρατία φαίνεται ότι κατοικούνταν από χριστιανούς και μουσουλμάνους.

Κοντά στην κεντρική πλατεία βρίσκεται ένας εκσυγχρονισμένος ανεμόμυλος που μέχρι πρόσφατα τροφοδοτούσε δεξαμενή του χωριού με νερό από το πηγάδι. Παλαιότερα, στη θέση της σημερινής κεντρικής πλατείας, υπήρχε μια μικρή λίμνη, ενώ σήμερα συναντάμε μια τεχνητή λιμνούλα, σημαντικό υδροβιότοπο της περιοχής, δίπλα στον οικισμό.

Κρυπτοτσικνιάς *Ardeola ralloides*

Λευκοτσικνιάς *Egretta garzetta*

Κτρινοσουουράδα *Motacilla flava*

Σταχτοτσικνιάς *Ardea cinerea*

Πορφυροτσικνιάς *Ardea purpurea*

Χαλκόκοτα *Plegadis falcinellus*

Η τεχνητή λίμνη στην θέση Πυργιολίκι Ζίρου είναι ένας εσωτερικός υγρότοπος, μόνιμο τέλμα γλυκού νερού, έκτασης 3 στρεμμάτων. Στον υγρότοπο απαντά ο Κρητικός Βάτραχος (*Pelophylax cretensis*) και ο επισκέπτης μπορεί κατά την περίοδο της μετανάστευσης να παρατηρήσει πολλά είδη ορνιθοπανίδας, όπως Χαλκόκοτα (*Plegadis falcinellus*), Λευκοτσικνιά (*Egretta garzetta*), Σταχτοτσικνιά (*Ardea cinerea*), Νυχτοκόρακα (*Nycticorax nycticorax*), Κρυπτοτσικνιά (*Ardeola ralloides*), Ήταυρο (*Botaurus stellaris*), Πελαργό (*Ciconia ciconia*), Πορφυροτσικνιά (*Ardea purpurea*) κ.λ.π. Ο υγρότοπος είναι ενταγμένος στον κατάλογο με τους μικρούς νησιωτικούς υγροτόπους και προστατεύεται από τη νομοθεσία, σύμφωνα με τον Νόμο για τη Διατήρηση της Βιοποικιλότητας και άλλες διατάξεις (Ν. 3937/2011), μιας και αποτελεί σημαντικό σημείο τροφοληψίας και ξεκούρασης των μεταναστευτικών πουλιών, αλλά και της ερπετοπανίδας που φιλοξενεί.

Σε κοντινή απόσταση βρίσκεται και το Λιμνίο Ζίρου, επίσης σημαντικός φυσικός υγρότοπος που πιθανόν αποτελεί το τελευταίο τμήμα της παλιάς λίμνης που υπήρχε στο οροπέδιο της Ζίρου.

ΖΙΡΟΣ

Η Αγία Παρασκευή

Ο ναός της Αγίας Παρασκευής είναι συνδεδεμένος με το τραγικό ιστορικό γεγονός της Θυσίας των Σκαλιωτών. Ως εκ τούτου, στο εσωτερικό του βρίσκεται οστεοφυλάκιο με τα οστά τους. Πρόκειται για έναν ναό τριμερή, με κεντρικό κλίτος μεγαλύτερου μήκους που επικοινωνεί με τα άλλα δύο με χαμηλά τόξα που στηρίζονται σε ογκώδεις πεσσούς. Είναι κατασκευασμένος σε διαφορετικές εποχές και στο νότιο κλίτος σώζεται η τοιχογραφία της Αγίας Παρασκευής πάνω από το υπέρθυρο της εισόδου της χρονολογία 1523. Η κύρια είσοδος στα ανατολικά και μια δεύτερη στα νότια έχουν όμορφο ανάγλυφο οξυκόρυφο θύρωμα βενετσιάνικης τεχνοτροπίας.

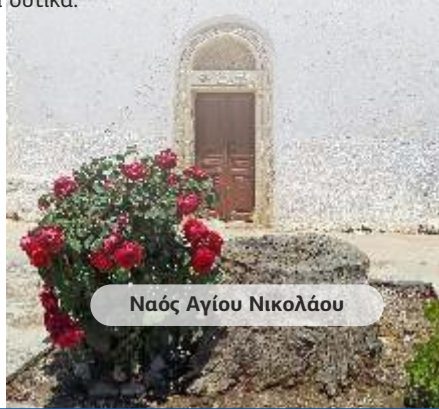
Ναός Αγίου Νικολάου εσωτ. Ιερό

Ο Άγιος Νικόλαος

Ο τοιχογραφημένος ναός του Αγίου Νικολάου, στα βορειοανατολικά του οικισμού, είναι μονόκωρος, λιθόκτιστος, θολοσκέπης με όμορφο, ανάγλυφο, ημικυκλικό θύρωμα. Κατασκευάστηκε σε δύο φάσεις. Το αρχικό ανατολικό τμήμα του φέρει εξαιρετικής τέχνης τοιχογραφικό διάκοσμο με σκηνές από τον βίο του Αγίου Νικολάου, καθώς και παραστάσεις άλλων αγίων. Σύμφωνα με χαράγματα που έχουν γίνει από επισκέπτες πάνω στο κονίαμα των τοιχογραφιών, χρονολογείται πριν το 1472, καθώς σε μερικά σημεία διακρίνεται και πρωιμότερο στρώμα τοιχογραφιών. Σε δεύτερη φάση μεταξύ 16ου -17ου αι. έγινε επιμήκυνση του αρχικού ναού στα δυτικά.

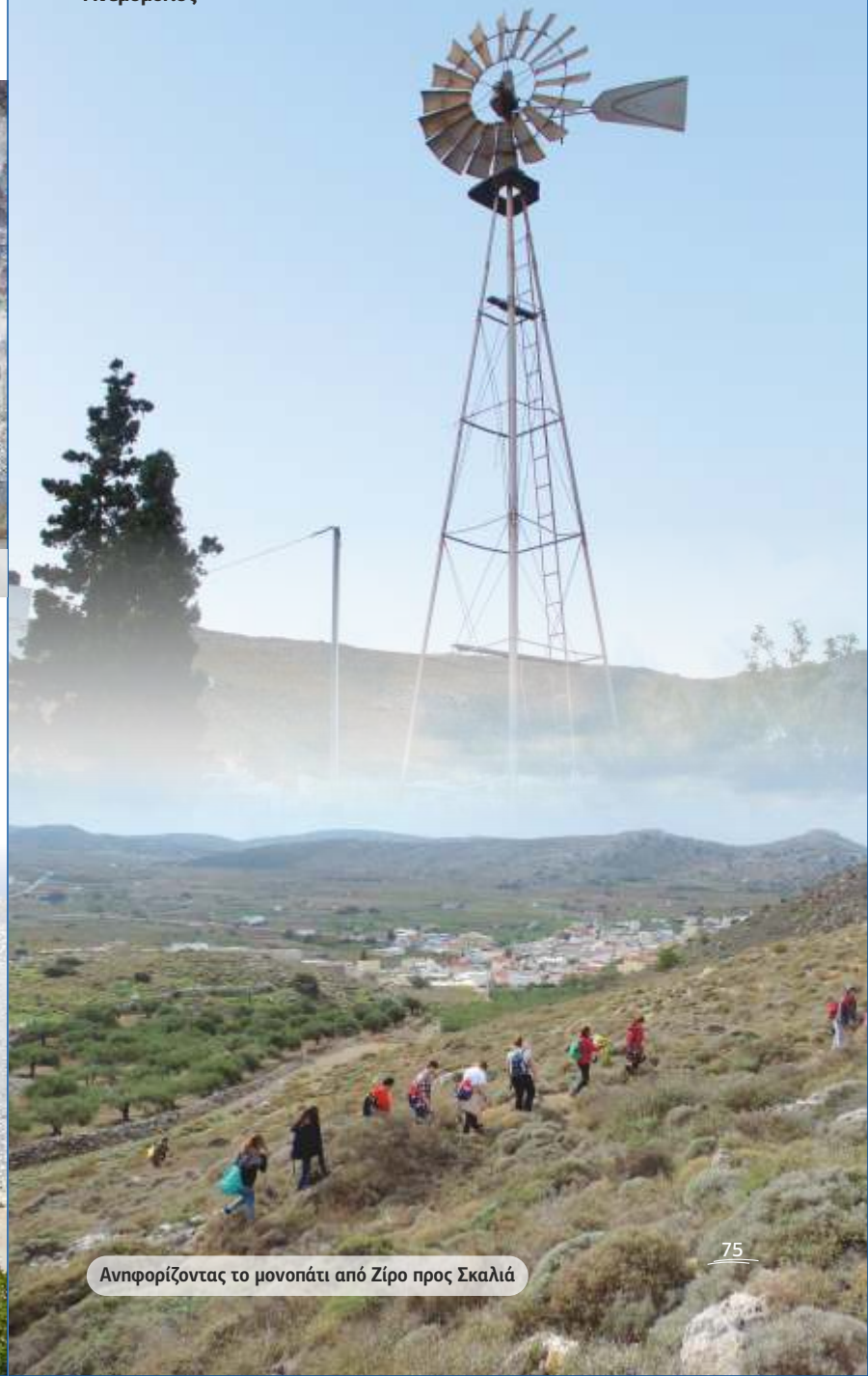

Ναός Αγίας Παρασκευής

Ναός Αγίου Νικολάου

Ανεμόμυλος

Ανηφορίζοντας το μονοπάτι από Ζίρο προς Σκαλιά

ΖΙΡΟΣ

Με αφετηρία την πλατεία της Ζίρου ακολουθούμε το μονοπάτι Ε4 για τη Ζάκρο. Περνώντας από την βορειοανατολική πλευρά του χωριού, παίρνουμε το παλιό, σε πολλά σημεία λιθόστρωτο, μονοπάτι ανηφορικά έχοντας θέα πίσω μας το οροπέδιο της Ζίρου, μέχρι να ανέβουμε σε μικρό πλάτωμα. Συνεχίζουμε πάντα στο μονοπάτι βορειοανατολικά και περνάμε νότια από χαμηλή βραχώδη έξαρση. Βρισκόμαστε σε έντονα καρστικοποιημένη περιοχή, ενώ βόρεια έχουμε θέα προς την περιοχή της Ζακάνθου.

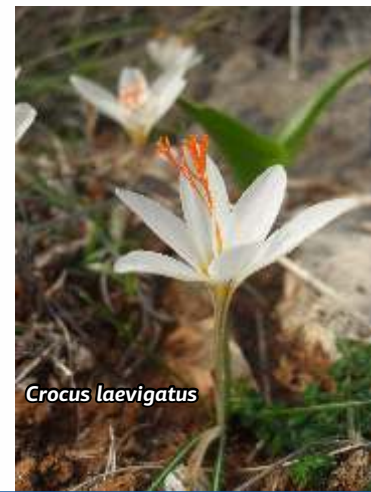
Σε όλη τη διαδρομή συναντάμε φρύγανα με ακινοπόδι (*Genista acanthoclada*) και ρεΐκι (*Erica manipuliflora*), αστιβίδες (*Sarcopoterium spinosum*), *Coridothymus capitatus*, λάβδανο (*Cistus creticus*, *Cistus salviifolius*), θρούμπι (*Satureja thymbra*), γαλαστιβίδες (*Euphorbia acanthothamnus*), λυχνάρaki (*Ballota acetabulosa*), *Phlomis fruticosa*, *Ononis spinosa*, *Ranunculus creticus*, *Sedum creticum*, *Tulipa cretica*, πολλά είδη ορχιδέας (*Ophrys cretica*, *Ophrys mamosa*, *Ophrys phryganae*, *Orchis anatolica*, *Orchis lacteal*, *Orchis sitiaca*), κ.ά. με μικρές συστάδες από πρίνους (*Quercus coccifera*) και σκίνους (*Pistacia lentiscus*).

Orchis sitiaca

Onosma graecum

Crocus laevigatus

Πετρίτης *Falco peregrines brookei*

ΖΙΠΟΣ

Γερακίνα *Buteo buteo*

Όμως, ανάλογα την εποχή και ιδιαίτερα την άνοιξη, το τοπίο αλλάζει από ένα πλήθος ετήσιων φυτών που βάζει την δική του χρωματιστή πινελιά και χαρίζει στο περιπατητή την ευκαιρία της παρατήρησης και της φωτογράφισης πολλών σπάνιων ειδών, τόσο της κλωρίδας όσο και της ορνιθοπανίδας, ιδιαίτερα των αρπακτικών. Πολλά από αυτά φωλιάζουν στα απότομα βράχια της ευρύτερης περιοχής. Τα σημαντικότερα πουλιά που έχουν καταγραφεί και μπορεί να παρατηρηθούν είναι:

Ο Χρυσαιτός ή Βιτσίλα (*Aquila chrysaetos*), είναι το ισχυρότερο αρπακτικό της Ελλάδας, με άνοιγμα πτερούγων 185-220cm και μήκος σώματος 75-90cm.

Ο Πετρίτης (*Falco peregrines brookei*) είναι από τα ταχύτερα είδη πουλιών στον κόσμο και το πλέον ισχυρό είδος γερακιού της Ελλάδας, με άνοιγμα πτερούγων 90-115cm και μήκος σώματος 35-50cm. Η περιοχή της Ζάκρου αποτελεί ένα από τους σημαντικότερους βιότοπους για το είδος αυτό.

Η Γερακίνα (*Buteo buteo*) είναι ένα αρπακτικό αρκετά μεγάλου μεγέθους, με μήκος σώματος 50-55cm και άνοιγμα πτερών 118-140cm.

Χρυσαιτός ή Βιτσίλα *Aquila chrysaetos*

Αετομάχος *Lanius collurio*

Μαυρολαίμης *Saxicola rubicola*

Όρνιο ή γύπας *Gyps fulvus*

Το Όρνιο ή γύπας ή σκάρα (*Gyps fulvus*) είναι ένα μεγάλο και βαρύ αρπακτικό, με άνοιγμα πτερούγων 260cm και μήκος σώματος 97-104cm. Θα το δούμε συχνά να πετά πάνω από τα βουνά αναζητώντας τροφή.

Ο Σταυραετός (*Hieraetus pennatus*) είναι περαστικός κατά τη μετανάστευση, κυρίως τον Οκτώβριο και νωρίς την άνοιξη (Φεβρουάριος και Μάρτιος).

Ο Γυπαιτός (*Gypaetus barbatus*) είναι ο σπανιότερος γύπας της Ελλάδας, με άνοιγμα πτερών που φτάνει τα 2,80 μέτρα.

Ο Σκουρόβλαχος (*Emberiza caesia*), η Ασπροκόλλα (*Oenanthe hispanica*), η Νησιώτικη πέρδικα ή Αλεκτορίς (*Alectoris chukar*) και πολλά μεταναστευτικά πουλιά.

Γυπαιτός *Gypaetus barbatus*

ΚΑΝΕΒΑ

Συνεχίζουμε την πορεία μας ανάμεσα στα βράχια και τα φρύγανα και στη συνέχεια φθάνουμε σε μικρό οροπέδιο με αμπέλια στην περιοχή Κάνεβα. Η καλλιέργεια του αμπελιού για την παραγωγή κρασιού έχει παλιές ρίζες στη περιοχή, μιας και οι κάτοικοι, για παράδειγμα της Ζάκρου, χρησιμοποιώντας το μονοπάτι, ανέβαιναν, για να καλλιεργήσουν σε ένα δύσκολο περιβάλλον τα αμπέλια τους, γνωρίζοντας όμως ότι το κρασί από αυτή την περιοχή, όπως και από την κοντινή Ζάκανθο, είναι εξαιρετικό. Αυτό φυσικά οφείλεται στις ιδιαίτερες εδαφολογικές και κλιματικές συνθήκες που επικρατούν σε αυτά τα μέρη και ευνοούν την παραγωγή μοναδικού κρασιού από ντόπιες ποικιλίες όπως είναι το Λιάτικο.

Μετά από 10 λεπτά πορείας, και αφού έχουμε περάσει τον παλιό οικισμό, βρισκόμαστε στο μικρό, ιστορικό οικισμό Σκαλιά, σε υψόμετρο 650 μέτρων.

Orchis laxiflora

Quercus coccifera

ΣΚΑΛΙΑ

Τα Σκαλιά είναι ένας εγκαταλελειμμένος οικισμός που βρίσκεται περίπου στη μέση της όμορφης πεζοπορικής διαδρομής του Ευρωπαϊκού μονοπατιού E4 μεταξύ των γραφικών χωριών Ζήρου και Ζάκρου. Αναφέρεται στην ενετική απογραφή του 1583 από τον Καστροφύλακα ως Scaglia, με 162 κατοίκους, ενώ στην τουρκική απογραφή του 1881 δεν αναφέρεται πια. Φαίνεται ότι το χωριό εγκαταλείφτηκε μετά τη σφαγή των Σκαλιωτών που μας αναφέρει η προφορική παράδοση.

Daphne sericea

Narcissus tazetta

Ερειπωμένος οικισμός Σκαλιά

ΣΚΑΛΙΑ

Οι Σκαλιώτες, γνωστοί για την αντιστασιακή δράση τους κατά των Τούρκων, προκάλεσαν την οργή τους, όταν κατάφεραν να εξοντώσουν εκστρατευτικό σώμα 200 ανδρών που είχε κινηθεί εναντίον τους. Η παράδοση λέει ότι ο χριστιανός οδηγός που χρησιμοποίησαν, για να τους οδηγήσει στα Σκαλιά έκανε κύκλους στα βουνά, προκειμένου να τους καθυστερήσει και να αναγκαστούν να σταματήσουν για να κοιμηθούν στη θέση «Μαύρος Κάμπος». Τότε βρήκε την ευκαιρία να ειδοποιήσει τους Σκαλιώτες, με αποτέλεσμα να καταφέρουν να τους σκοτώσουν.

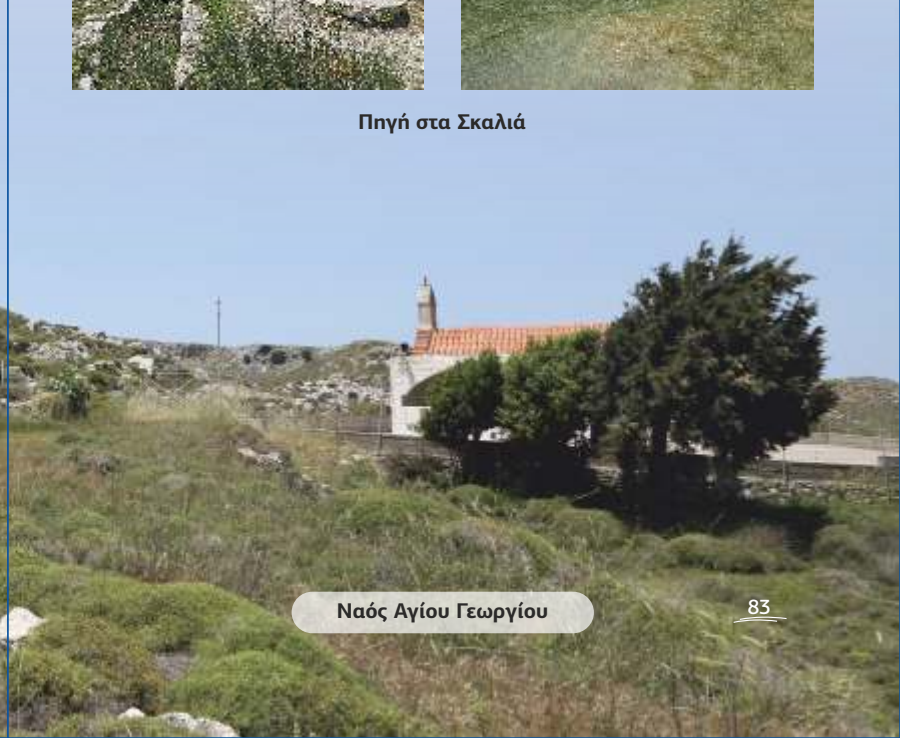
Οι Τούρκοι, θέλοντας να πάρουν εκδίκηση, πλησίασαν τον παπά Δράκο ή Φραγκιά από τη Ζήρο και του έταξαν αμοιβή, για να τους προδώσει. Εκείνος κάλεσε τους Σκαλιώτες να τους κοινωνήσει στον ναό της Αγίας Παρασκευής, για να συγχωρηθεί η αμαρτία τους που έσφαξαν τόσους ανθρώπους και, αφού τους πρότρεψε να αφήσουν τα όπλα τους έξω από την εκκλησία, οι Τούρκοι βρήκαν την ευκαιρία να εισορμήσουν και να τους σφάξουν όλους, εκτός από έναν που κατάφερε να διαφύγει. Στη συνέχεια οι Τούρκοι κάλεσαν τον παπά για την πληρωμή του, αλλά τον έκαψαν ζωντανό επειδή, εφόσον πρόδωσε τους συμπατριώτες του, θα ήταν άξιος να κάνει χειρότερα σε αυτούς.

ΣΚΑΛΙΑ

Στις μέρες μας σώζεται μόνο ο ναός του Αγίου Γεωργίου, ερειπωμένες κατοικίες ενώ το τείχος του χωριού διακρίνεται σε τμήματα. Ο επισκέπτης μπορεί ακόμα να ξεδιψάσει με το νερό που αναβλύζει μέσα από τα βράχια της πηγής, από όπου υδρευόταν το χωριό.

Πηγή στα Σκαλιά

Ναός Αγίου Γεωργίου

ΣΚΑΛΙΑ

Η πηγή στα Σκαλιά δημιουργείται στην επαφή μεταξύ των υδροπερατών ασβεστολίθων του Μαγκασά, οι οποίοι είναι επωθημένοι πάνω στον αδιαπέρατο φλύσχη της ενότητας Τρίπολης. Η πηγή συντηρεί ένα μικρό εποχιακό τέλμα, που είναι ζωτικό για πολλούς οργανισμούς της περιοχής.

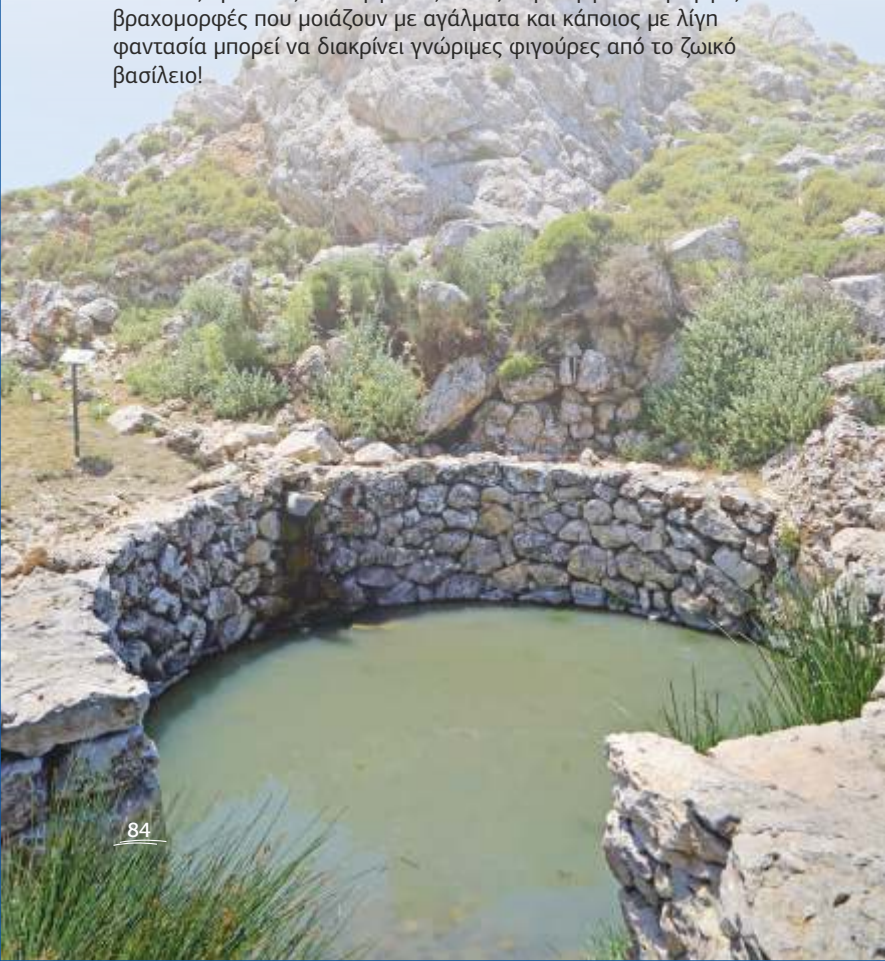
Πάνω στο μονοπάτι μπορούμε να διακρίνουμε εύκολα την επώθηση του τεκτονικού καλύμματος του Μαγκασά πάνω στο κάλυμμα της Τρίπολης. Με τεκτονική επαφή (επώθηση) φαίνονται οι ασβεστόλιθοι του Μαγκασά πάνω στον φλύσχη της Τρίπολης. Πολλές γεωμορφές και καρστικές γλυφές θα συναντήσουμε σε όλη την διαδρομή του Ε4. Περιλαμβάνει φυσικά γλυπτά σμιλευμένα από τους παράγοντες της αποσάθρωσης και της διάβρωσης στα ασβεστολιθικά πετρώματα της ενότητας Τρίπολης. Οι διεργασίες αυτές δημιουργούν περίεργες βραχομορφές που μοιάζουν με αγάλματα και κάποιος με λίγη φαντασία μπορεί να διακρίνει γνώριμες φιγούρες από το ζωικό βασίλειο!

ΜΑΥΡΟΣ ΚΑΜΠΟΣ

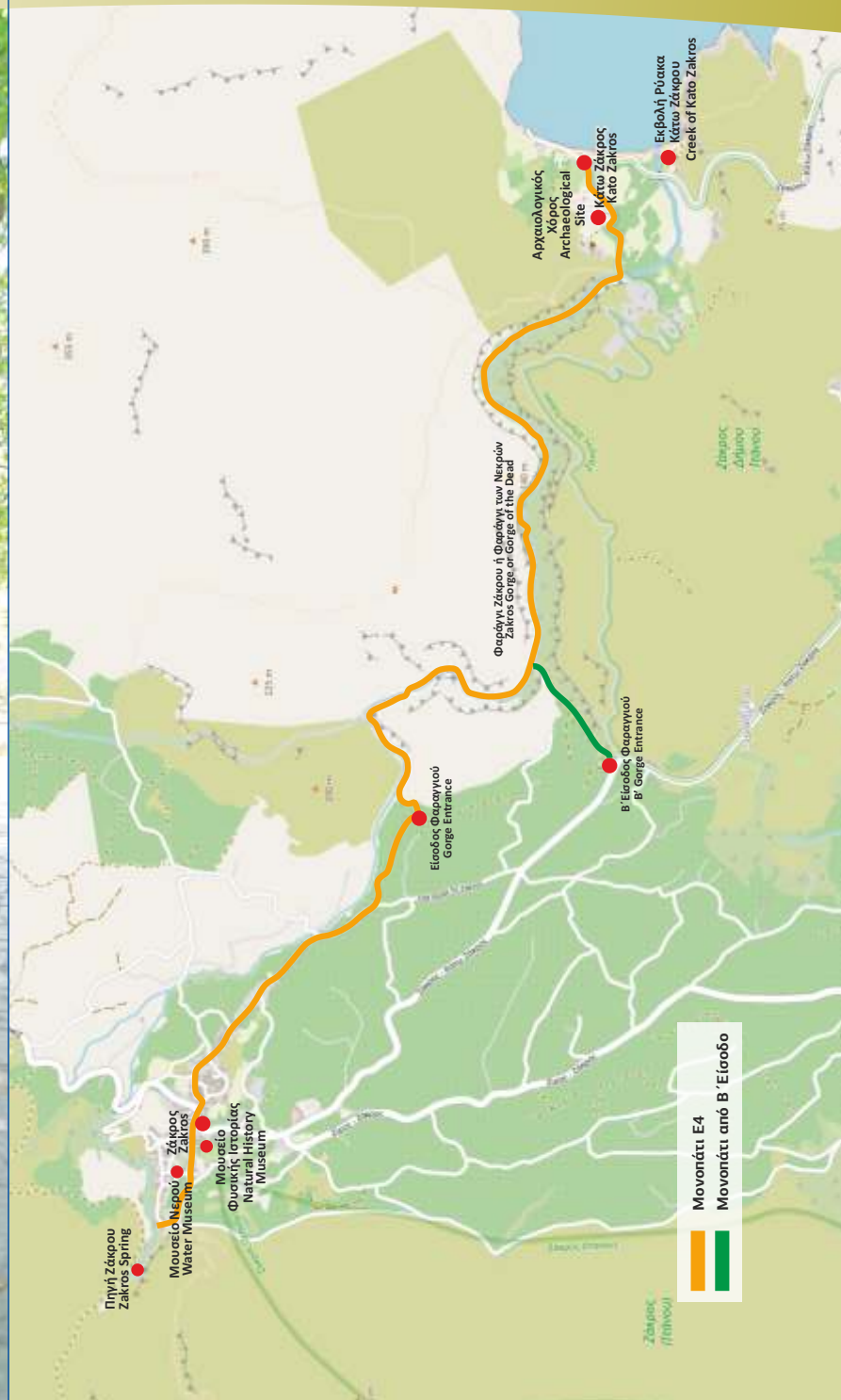
Από τα Σκαλιά, βόρεια από την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, το μονοπάτι μας οδηγεί στο μικρό, αλλά πολύ όμορφο, οροπέδιο του Μαύρου Κάμπου, το οποίο διασχίζει ένας χωματόδρομος. Παλιά εκεί καλλιεργούσαν αμπέλια, αλλά τώρα χρησιμοποιείται μόνο για την καλλιέργεια δημητριακών, ενώ φιλοξενεί πολυάριθμους μικρούς υγροτόπους, μικρά εποχικά τέλματα, πολύ σημαντικά για την ορνιθοπανίδα. Στην ανατολική άκρη του οροπεδίου αφήνουμε τον χωματόδρομο και στρίβουμε αριστερά στο μονοπάτι, το οποίο διασχίζει μικρό διάσελο και αρχίζει να κατεβαίνει στη βόρεια πλαγιά μικρής κορυφής.

Στη διαδρομή συναντάμε και τα - εγκαταλειμμένα σήμερα - ασβεστοκάμινα, που «έκαιγαν» μέχρι πριν από λίγες δεκαετίες, παρέχοντας τον ασβέστη που χρυσίμειε ως βασική δομική πρώτη ύλη, αλλά και για πολλές άλλες χρήσεις, όπως το άσπρισμα σπιτιών και δρόμων. Η επιλογή του χώρου, όπου θα στηθεί το ασβεστοκάμινο, μόνο τυχαία δεν ήταν. Έπρεπε να έχει κοντά τις κατάλληλες πέτρες από ασβεστόλιθο, αλλά και πολλούς θάμνους για το ψήσιμο του καμινιού.

Καθώς κατεβαίνουμε για τη Ζάκρο, αριστερά μας υπάρχουν μικρό φαράγγι και χείμαρρος, ο οποίος, λίγο παρακάτω, εξελίσσεται σε καταπράσινη ρεματιά. Η θέα φτάνοντας στη Ζάκρο είναι εξαιρετική, καθώς έχουμε μπροστά μας όλον τον οικισμό που αναπτύσσεται, κυρίως, κατά μήκος της ρεματιάς και τους κατάφυτους με ελαιόδεντρα λόφους. Μετά από λίγο βρισκόμαστε στην θέση «Μέσα Μύλος» όπου βρίσκεται η πηγή της Ζάκρου.

6. Ζάκρος - Φαράγγι Νεκρών - Κάτω Ζάκρος

ΖΑΚΡΟΣ

Η πηγή της Επάνω Ζάκρου δημιουργείται στην επαφή μεταξύ των υδροπερατών ασβεστολίθων της Τρίπολης που είναι επωθημένοι πάνω στα αδιαπέρατα μεταμορφωμένα πετρώματα της ενότητας Φυλλιών – Χαλαζιτών. Το νερό κινείται μέσα στα σπήλαια των βουνών της Ζάκρου, μέχρι να καταλήξει στην έξοδό του, στην πηγή. Τα νερά της πηγής τροφοδοτούν με νερό ύδρευσης όλη τη γύρω περιοχή, ενώ συντηρούν και σημαντικά οικοσυστήματα μέχρι και την Κάτω Ζάκρο.

Το γραφικό χωριό της Ζάκρου, με τις πλούσιες πηγές, βρίσκεται στο ανατολικότερο άκρο της Κρήτης. Ήταν και παραμένει κεφαλοχώρι με εύφορη γεωργική γη. Σημειώνεται στους ενετικούς χάρτες της περιοχής στον 17ο αιώνα σαν «Χαστρο», ενώ αναγράφεται ως «Sacro» σε γραπτές πηγές της βενετοκρατίας (νοταριακά έγγραφα, απογραφή ορθόδοξων εκκλησιών και μονών). Αναφέρεται, επίσης, στην τουρκική απογραφή του 1880. Υπάρχουν διάφορες εκδοχές για την ετυμολογία του τοπωνυμίου που δεν έχουν επιβεβαιωθεί.

Πανοραμική άποψη Ζάκρου

ΖΑΚΡΟΣ

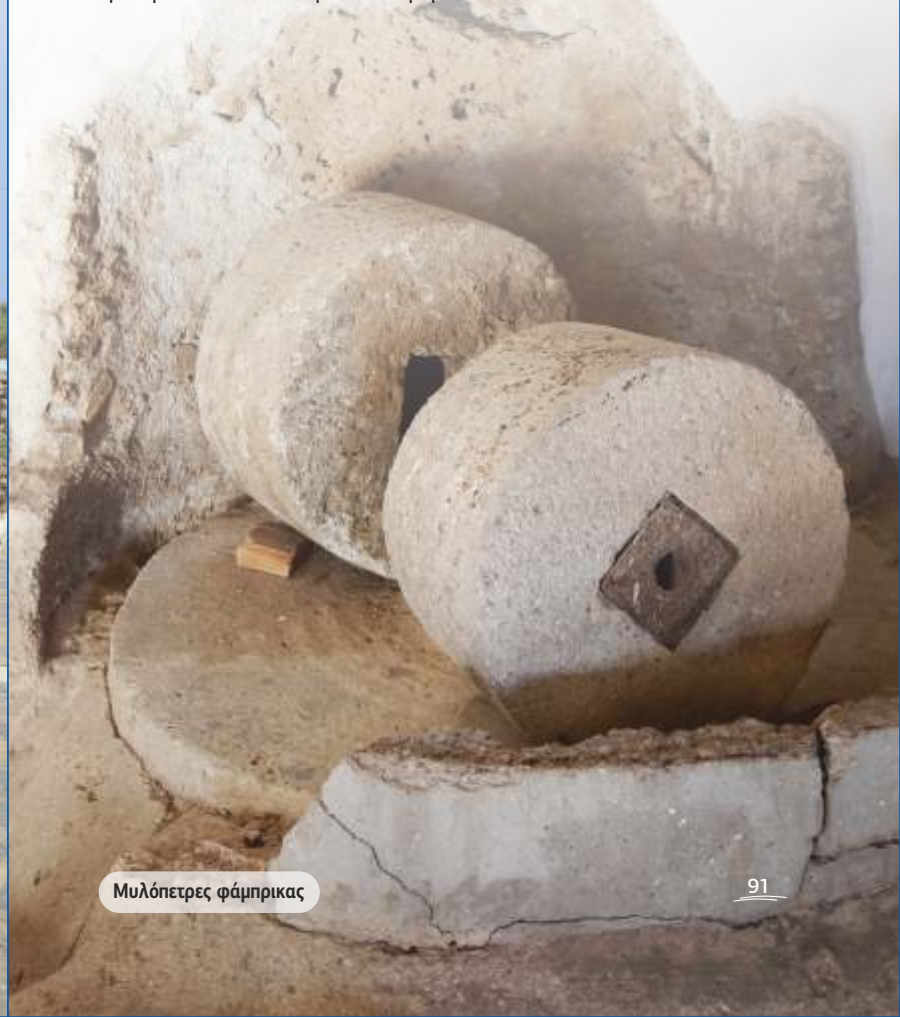
Στο μικρό φαράγγι, δυτικά του χωριού, υπάρχουν αρκετές πηγές, τα νερά των οποίων παλαιότερα κινούσαν τους 11 παραδοσιακούς νερόμυλους που ήταν δομημένοι έτσι, ώστε να υδροδοτούνται όλοι από την ίδια πηγή νερού και το νερό να κατευθύνεται από τον έναν μύλο στον άλλο, για το άλεσμα των σιτηρών, για την επεξεργασία των μάλλινων υφαντών (ρασοτριβεία) και για το άλεσμα του ελαιόκαρπου (φάμπρικες). Στη πορεία του το νερό, από την μεγαλύτερη πηγή της Ζάκρου τον "Μέσα Μύλο", μέχρι να συναντήσει το επονομαζόμενο «φαράγγι των Νεκρών» και να συνεχίσει την πορεία του προς την θάλασσα, εξυπηρετούσε συγχρόνως και τις άλλες ανάγκες των κατοίκων.

Ο νερόμυλος, μια έξυπνη και απλή σε λειτουργία κατασκευή, αξιοποιεί τη δύναμη του νερού, για να κινεί τις μυλόπετρες, ενώ η όλη εργασία και ο έλεγχος γινόταν από έναν μόνο άνθρωπο, τον μυλωνά.

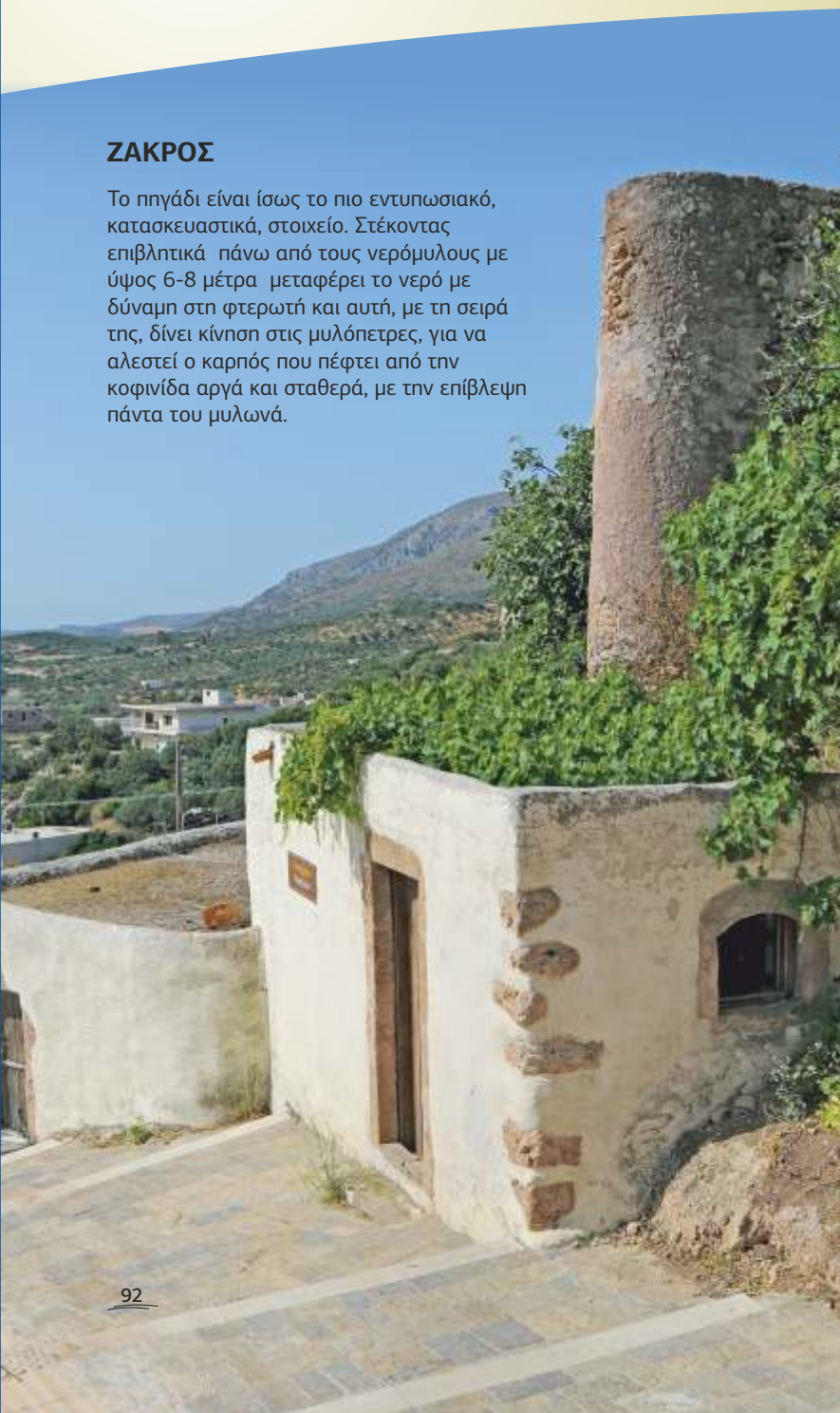
Ο καρπός που πήγαινε προς άλεση ήταν, κυρίως, κριθάρι, λιγότερο σιτάρι και κεθρί, που καλλιεργούταν στην περιοχή της Ζάκρου και των κοντινότερων περιοχών. Πολλοί ήταν αυτοί που έρχονταν από μακριά, για να αλέσουν τα σιτηρά τους στους νερόμυλους της Ζάκρου.

Η κατασκευή του νερόμυλου είναι, κατά κανόνα, απλής ορθογωνικής μορφής. Περιελάμβανε το εργαστήριο και, σε μεγαλύτερους νερόμυλους, χώρο υποδοχής των πελατών, αλλά και χώρο διαμονής του μυλωνά με τζάκι για μαγείρεμα και θέρμανση. Δίπλα υπήρχε στάβλος για τα ζώα και, σε μερικούς, φούρνος. Μερικοί φούρνοι χρησιμοποιούνται ακόμα και σήμερα.

ΖΑΚΡΟΣ

Το πηγάδι είναι ίσως το πιο εντυπωσιακό, κατασκευαστικό, στοιχείο. Στέκοντας επιβλητικά πάνω από τους νερόμυλους με ύψος 6-8 μέτρα μεταφέρει το νερό με δύναμη στη φερωτή και αυτή, με τη σειρά της, δίνει κίνηση στις μυλόπετρες, για να αλεστεί ο καρπός που πέφτει από την κοφινίδα αργά και σταθερά, με την επίβλεψη πάντα του μυλωνά.

Σήμερα οι νερόμυλοι δεν λειτουργούν πλέον, αλλά τρεις από αυτούς έχουν αναστηλωθεί και έχουν μετατραπεί σε Μουσείο Υδροκίνησης, εκθέτοντας πολλά αντικείμενα που έχουν σχέση με την χρήση του νερού και τις λειτουργίες τους. Στο κέντρο του οικισμού βρίσκεται επίσης το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας του Γεωπάρκου της Σπτείας με μικρές αναπαραστάσεις οικοτόπων, ταριχευμένα ζώα, πετρώματα και απολιθώματα της περιοχής.

Στη πηγή εκεί κοντά βρίσκεται ο ναός του Αφέντη Χριστού, ενώ, λίγο έξω από τον οικισμό, υπάρχουν ο ναός της Παναγίας Βίγλου, κοντά σε πηγή, και ο ναός της Αγίας Παρασκευής.

ΖΑΚΡΟΣ

Ξεκινώντας από τη μικρή πλατεία, μπροστά από την εκκλησία της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος που είναι κτίσμα του 17ου αιώνα και, αφού έχουμε επισκεφτεί την πηγή της Ζάκρου με τα πλατάνια και τους νερόμυλους, κατηφορίζουμε τα σοκάκια, για να φτάσουμε στην πλατεία του χωριού. Ακολουθούμε τις πινακίδες με την ένδειξη Ε4 στον κεντρικό δρόμο που διασχίζει κάθετα το χωριό και μετά από δύο χιλιόμετρα πεζοπορίας από την πηγή της Ζάκρου, θα αλλάξουμε κατεύθυνση. Κινούμαστε αριστερά προς τον χωμάτινο δρόμο που μας οδηγεί στο μονοπάτι της πρώτης εισόδου του φαραγγιού της Ζάκρου ή αλλιώς στο «Φαράγγι των νεκρών».

Πηγή Ζάκρου

Ναός Μεταμορφώσεως του Σωτήρος

Ποταμοκάβουρας *Potamon rotamios*

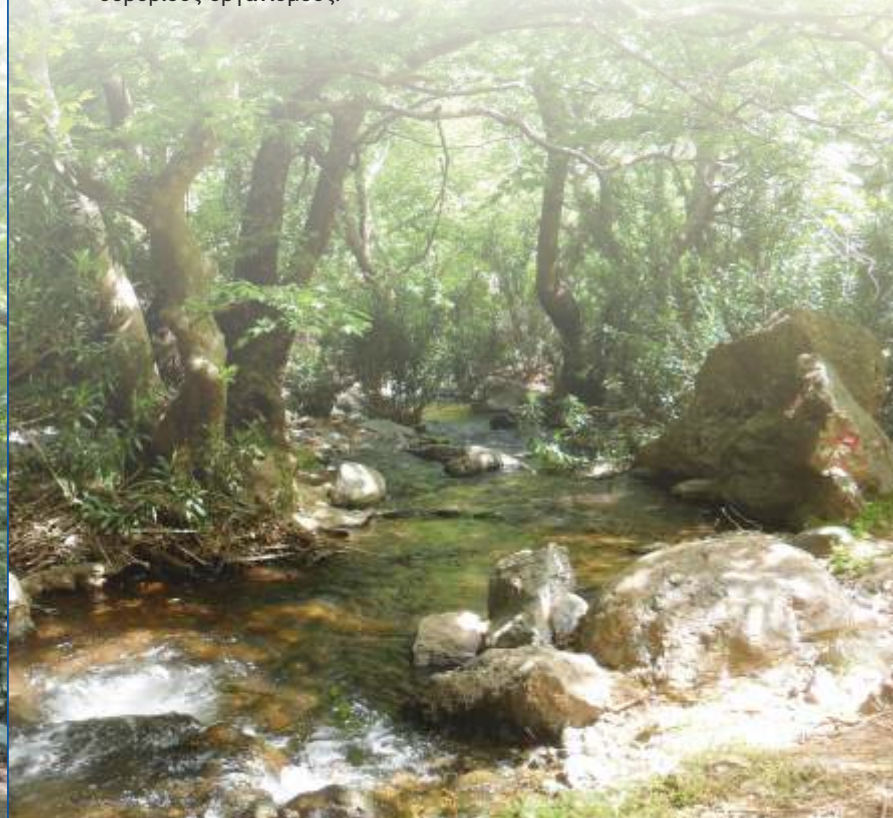

Λιβελούλα

Απολίθωμα φύλλου

Στην αρχή το μονοπάτι είναι κατηφορικό και χρειάζεται περισσότερη προσοχή μέχρι να φτάσουμε στην κοίτη του φαραγγιού. Η ρεματιά είναι κατάφυτη από πλατάνια (*Platanus orientalis*), πικροδάφνες (*Nerium oleander*), αγριελιές (*Olea europaea* var. *oleaster*), συστάδες χαρουπιές (*Ceratonia siliqua*) και σχίνου (*Pistacia lentiscu*), ενώ σε πολλά σημεία η παρουσία του νερού σε μικρές λίμνες, ακόμα και το καλοκαίρι, δημιουργεί όμορφες εικόνες στον περιπατητή, αλλά και ιδιαίτερους οικοτόπους για την υδροχαρή βλάστηση και τους υδρόβιους οργανισμούς.

ΦΑΡΑΓΓΙ ΝΕΚΡΩΝ

Το «Φαράγγι των Νεκρών» όπως είναι πιο γνωστό, ονομάστηκε έτσι γιατί σε κάποιες μεγάλες βραχοσπηλιές στα τοιχώματά του βρέθηκαν τάφοι από τη Μινωική εποχή, αλλά έχουν εντοπιστεί και υστερομινωικοί οικισμοί με οχυρωματικό χαρακτήρα στις θέσεις Λενικά και Κάτω Κάστελλα. Από τη θέση Λενικά το τοπίο αλλάζει με τα κάθετα σπηλαιώδη τοιχώματα του φαραγγιού και τους ιδιαίτερους γεωλογικούς σχηματισμούς να επιβάλλονται στο χώρο.

Το φαράγγι της Κάτω Ζάκρου, όπως και τα περισσότερα φαράγγια, έχει διατηρήσει σε ικανοποιητικό βαθμό την σπάνια βιοποικιλότητα του, μιας και είναι από τα ελάχιστα σημεία που ο άνθρωπος δεν μπορεί να «αξιοποιήσει». Μπορούμε να παρατηρήσουμε πολλά είδη κλωρίδας, μερικά από αυτά σπάνια, που έχουν βρει καταφύγιο, κυρίως στα απόκρημνα βράχια και τα ηρανή του φαραγγιού. Μερικά από αυτά είναι η αριστολοχία της Κρήτης (*Aristolochia cretica*), η

αγριοσταφίδα (*Delphinium staphisagria*), η λυγαριά (*Vitex agnus castus*), το ενδημικό αγριογαρύφαλλο (*Dianthus fruticosus subsp. sitiacus*), η ενδημική *Bellevalia sitiaca*, φυτά όπως: *Euphorbia dendroides*, *Lecokia cretica*, *Ephedra cambylopoda*, *Nepeta melissifolia*, η κάπαρη (*Capparis spinosa*), το φιδόχορτο (*Dracunculus vulgaris*), οι ενδημικές καμπανούλες (*Campanula pelviformis* και *Campanula spatulata ssp. filicaulis*), η αγκαραθιά (*Phlomis lanata*), ο πρίνος (*Quercus coccifera*), το βρωμοκλάδι (*Anagyris foetida*), η ασφεντυλιά (*Asphodelus aestivus*), το φυλλίκι ή λιόπρινος (*Phillyrea latifolia*) πολλά είδη ορχιδέας, αρωματικά φυτά όπως ρίγανη (*Origanum onites*), θρούμπι (*Satureja thymbra*), θυμάρι (*Thymus capitatus*), φασκόμυλο (*Salvia fruticosa*). Τα πετρώματα που συναντάμε είναι κυρίως ασβεστόλιθοι της Τρίπολης και Φυλλίτες – Χαλαζίτες. Από τα πιο χαρακτηριστικά και εντυπωσιακά πετρώματα της ενότητας είναι και οι ερυθροϊώδεις έως βυσσινόχρωμοι (μωβ) αργιλικοί σχιστόλιθοι και φυλλίτες με ελάχιστη έως καθόλου μεταμόρφωση, αλλά με έντονη σχιστοποίηση (πυκνά επίπεδα σχιστότητας). Οι πιο χαρακτηριστικές εμφανίσεις βρίσκονται πάνω και γύρω από την Επάνω Ζάκρο και εντός του φαραγγιού της Κάτω Ζάκρου με πολύ εντυπωσιακά και ασυνήθιστα μαβιά πετρώματα.

Dianthus fruticosus subsp. sitiacus

Capparis spinosa

Dracunculus vulgaris

Belleballia sitiaca

Aristolochia cretica

ΦΑΡΑΓΓΙ ΝΕΚΡΩΝ

Μέσα στο φαράγγι, περίπου στη μέση αυτού, παρατηρείται η χαρακτηριστική επώθηση του τεκτονικού καλύμματος της Τρίπολης (ασβεστόλιθοι) πάνω στο τεκτονικό κάλυμμα των Φυλλιτών – Χαλαζιτών (σχιστόλιθοι και άλλα μεταμορφωμένα πετρώματα). Η τεκτονική επαφή (επώθηση) παρατηρείται και σε άλλα σημεία εντός του φαραγγιού και αποτελεί το επίπεδο βάσης του, δημιουργώντας τις συνθήκες ανάπτυξης μικρών πηγών.

Στην έξοδο του φαραγγιού, το Γεωπάρκο Σπτείας έχει δημιουργήσει καλά ασφαλισμένες πίστες αναρρίχησης, δεξιά και αριστερά των τοιχωμάτων του.

Μετά την έξοδο από το φαράγγι, ακολουθούμε τον τσιμεντοστρωμένο δρόμο που θα μας οδηγήσει στον αρχαιολογικό χώρο της Κάτω Ζάκρου

3 «γενιές» δικτύων μεταφοράς νερού

Vitex agnus-castus

Πίστες αναρρίχησης

ΚΑΤΩ ΖΑΚΡΟΣ

Η Κάτω Ζάκρος είναι ένας μικρός οικισμός στην έξοδο του «Φαραγγιού των Νεκρών» σε μια εύφορη πεδιάδα με ελαιώνες και μικρούς κήπους. Εκεί βρίσκεται ο αρχαιολογικός χώρος με το Μινωικό ανάκτορο και τα παραρτήματά του.

Το ανάκτορο εμφανίζει δύο κύριες οικοδομικές φάσεις. Η πρώτη ανάγεται περίπου στο 1900 π.Χ., ενώ η δεύτερη γύρω στο 1600 π.Χ.. Καταστράφηκε, όπως και τα άλλα κέντρα της Μινωικής Κρήτης, στα 1450 π.Χ. περίπου. Η θέση του ήταν στρατηγική με ασφαλές λιμάνι και αποτέλεσε κέντρο εμπορικών συναλλαγών με την Ανατολή κατά τη Μινωική Εποχή όπως φαίνεται και από τα πλούσια ευρήματα. Ο δρόμος από το λιμάνι οδηγούσε στη μεγάλη κεντρική αυλή του ανακτόρου που πλαισιώνεται από τέσσερις πτέρυγες, ενώ γύρω από το παλάτι υπήρχε ο οικισμός.

ΚΑΤΩ ΖΑΚΡΟΣ

Η δυτική πτέρυγα ήταν χώρος λατρείας με αίθουσα «τελετουργιών» και «συμποσίων», το θησαυροφυλάκιο, το αρχαιοφυλάκειο και το ιερό με μία υπόγεια «δεξαμενή καθαρμών» που είχε εξαγνιστικό-τελετουργικό χαρακτήρα, όπως φαίνεται και από τελετουργικό αγγείο που βρέθηκε εκεί.

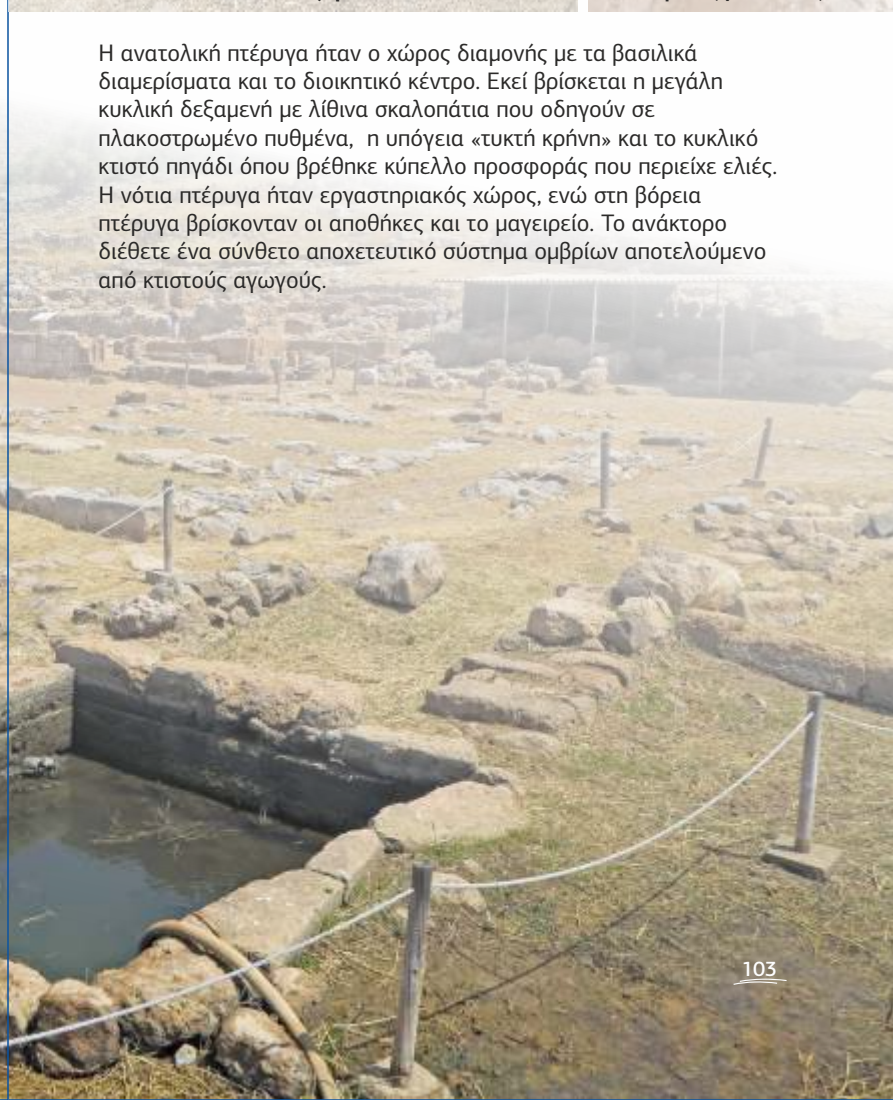
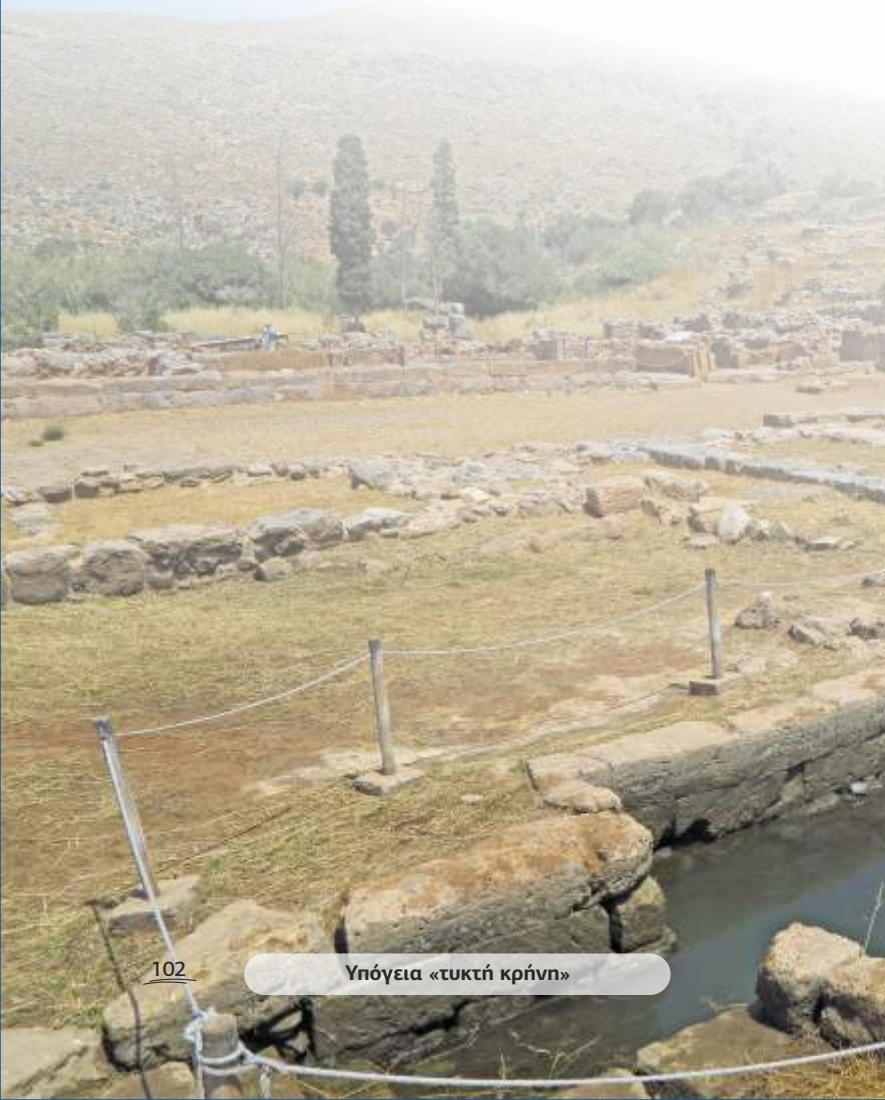

Κυκλική δεξαμενή

Λουτρό της βασίλισσας

Η ανατολική πτέρυγα ήταν ο χώρος διαμονής με τα βασιλικά διαμερίσματα και το διοικητικό κέντρο. Εκεί βρίσκεται η μεγάλη κυκλική δεξαμενή με λίθινα σκαλοπάτια που οδηγούν σε πλακοστρωμένο πυθμένα, η υπόγεια «τυκτή κρήνη» και το κυκλικό κτιστό πηγάδι όπου βρέθηκε κύπελλο προσφοράς που περιείχε ελιές. Η νότια πτέρυγα ήταν εργαστηριακός χώρος, ενώ στη βόρεια πτέρυγα βρίσκονταν οι αποθήκες και το μαγειρείο. Το ανάκτορο διέθετε ένα σύνθετο αποχετευτικό σύστημα ομβρίων αποτελούμενο από κτιστούς αγωγούς.

ΚΑΤΩ ΖΑΚΡΟΣ

Εντός του κυκλικού κτιστού πηγαδιού, και γενικά όπου υπάρχει νερό, συναντάμε την ποταμοχελώνα (*Mauremys caspica*), μοναδικό είδος νεροχελώνας στη Κρήτη.

Η πεζοπορία και το μονοπάτι Ε4 τελειώνει στην παραλία της Κάτω Ζάκρου που, πέρα την εξαιρετική ομορφιά του τοπίου και τον γραφικό κόλπο, παρουσιάζει ιδιαίτερη γεωλογική σημασία, καθότι εδώ υπάρχει ο παγκόσμιας σημασίας γεώτοπος με τις Θαλάσσιες Αναβαθμίδες.

Ποταμοχελώνα *Mauremys caspica*

ΚΑΤΩ ΖΑΚΡΟΣ

Σε όλο το μήκος της ακτογραμμής γύρω από την Κάτω Ζάκρο εμφανίζονται στις πλαγιές των βουνών επάλληλες επίπεδες επιφάνειες σε διαφορετικά υψόμετρα που φτάνουν μέχρι και τα 300 μέτρα. Αυτές οι επιφάνειες είναι ενδείξεις της στάθμης της θάλασσας σε παλιότερες εποχές και δημιουργούνται από τη δράση των κυμάτων. Τα διαφορετικά υψόμετρα αυτών των παλαιοακτών φανερώνουν τη σταδιακή ανύψωση της Κρήτης που είναι ιδιαίτερα εμφανής στην περιοχή αυτή. Στην χαμηλότερη παλαιοακτή, που είναι σε ύψος περίπου 20 μ. πάνω από τη σημερινή στάθμη της θάλασσας, έχουν βρεθεί απολιθώματα νάνων ιπποπόταμων (*Hipporotamus creutzburgi*) και ελαφιών (*Candiacervus cretensis*) που έζησαν πριν από τουλάχιστον 21.000 χρόνια.

Νότια του κόλπου συναντάμε την εκβολή του Ρύακα Κάτω Ζάκρου. Πρόκειται για παράκτιο φυσικό υγρότοπο που, εκτός της εκβολής, περιλαμβάνει και υγρολιβαδική περιοχή. Η βλάστηση στο μεγαλύτερο μέρος του υγρότοπου αποτελείται από καλάμια (*Phragmites australis* και *Arundo donax*), ενώ στο υγρολίβαδο κυριαρχούν τα βούρλα (*Juncus* sp.) και στην παραλία η Θαλασσόβρουβα (*Cakile maritima*) και η βιολέτα της θάλασσας (*Matthiola tricuspidata*). Ο υγρότοπος υπάγεται σε περιοχή που έχει χαρακτηριστεί ως Ζώνη Ειδικής Προστασίας Natura2000, τα «Όρη Ζάκρου», Τοπίο Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους, που προστατεύεται με τον Νόμο για τη Διατήρηση της Βιοποικιλότητας (Ν. 3937/2011)

Όμως, το μονοπάτι E4 συνεχίζει την διαδρομή του μέσα στα γαλανά νερά του Κρητικού πελάγους για να βρεθεί στην Κύπρο, όπου ένα άλλο Γεωπάρκο, αυτό του Τροόδους, έχει να σας διηγηθεί τις δικές του υδάτινες - και όχι μόνο - ιστορίες.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το Ε4 μάς διηγήθηκε σίγουρα πολλές και ενδιαφέρουσες ιστορίες για το νερό, τους ανθρώπους, τη ζωή, την ιστορία, τη μοναδικότητα αυτού του τόπου και του παγκόσμιου Γεωπάρκου UNESCO της Σητείας, ενός τόπου που αξίζει την προστασία και την προσοχή όλων μας, με στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη που θα έχει ως βάση το περιβάλλον και τον άνθρωπο, που θα σέβεται την ιστορία και τα μνημεία, που θα αφουγκράζεται τα μηνύματα και θα βλέπει τα σημάδια της φύσης. Η φύση και το τοπίο μάς δείχνουν τον δρόμο για να πορευτούμε, αρκεί να έχουμε το μυαλό μας ανοικτό και τη σκέψη μας στο «αύριο». Το Ε4, καθώς και όλες οι διαδρομές στο Γεωπάρκο της Σητείας, περιμένουν ξανά και ξανά τον περιηγητή, τον πεζοπόρο, τον φυσιοδίφη, να τις περπατήσει και να ανακαλύψει τον πλούτο που διαθέτει αυτή η γωνιά της Γης που ξέρει να αντιμετωπίζει με σεβασμό το τοπίο και τα είδη που αυτό φιλοξενεί.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αγγελάκης Εμμ., Σπειακά, τομ. Α', Αθήναι, 1935.

Αρετάκη Κωνσταντίνα, Ο Μαγικός Κόσμος των Σπηλαίων, Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Βάμου, Βάμος 2010.

Βοκοπουλος Λ., «Κάτω Κάστελλα, Λενικά. Δύο οχυρές θέσεις στο φαράγγι της Ζάκρου», Κρητική Εστία, Περίοδος Δ, τόμ. 6, Χανιά 1997-1998

Βουβαλίδης, Κωνσταντίνος. (2011). Φυσική Γεωγραφία. Εκδόσεις Δίσιγμα, σ. 164, ISBN 9789609495127.

Βουδούρης, Κωνσταντίνος. (2013). Τεχνική υδρογεωλογία. Εκδόσεις Τζιόλα, σ. 429, ISBN 978-960-418-407-1.

Κουτσαντωνάκης Εμμ., «Οι Σκαλιώται εν Σπεία και η δράση των», Αμάλθεια 10 και 11, 1972

Μπορμπουδάκης Ε., Αρχαιολογικό Δελτίο, τομ. 53 (1998), Μέρος Β'3-Χρονικά.

Ξανθουδίδης Στ., «Χριστιανικά Επιγραφαί Κρήτης», Αθηνά 15, 1903, σ. 102-4.

Ξανθουδίδης Σ., Επαρχίαι και πόλεις Κρήτης: εκ του τοπωνυμικού Κρήτης, Εν Αθήναις, 1926, Τυπογραφείο Εστία.

Παπαδάκη Ν.Π., Σπεία, η πατρίδα του Μύσωνα και του Κορνάρου, εκδ. Δήμου Σπείας, Σπεία 2000.

Παπαδάκη Ν.Π., Οι κρήνες της Σπείας, Σπεία 1992 εκδ. Περιηγητικής Λέσχης Σπείας.

Παπαδάκη Ν., Ζήρος και Ξερόκαμπος, εκδ. Κοινότητα Ζήρου 1989.

Πλάτων Ν., Ανασκαφή Ζάκρου, ΠΑΕ 1962, 1963, 1964, 1965, 1966.

Πλάτων Ν., Ζάκρος Το νέον μινωικόν ανάκτορον, Η εν Αθήναις Αρχαιολογική εταιρεία, 1974.

Σπανάκης Σ., Πόλεις και χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων, Γραφικές Τέχνες Γ. Δετοράκης, Ηράκλειο Κρήτης 1991, τόμος Α', Β'.

Σπανάκης Στ., Κρήτη, Τουρισμός Ιστορία και Αρχαιολογία, Τόμος Α', Εκδόσεις Σφακιανός, Ηράκλειο 1964.

Σπανάκης Στ., «Η οικογένεια των Σολομών της Κρήτης», Κρητικά Χρονικά τομ. ΙΒ', 1958 σ. 415- 416, 450-451.

Φασουλός Χ. (Συντονιστής) 2013, Οικοτουριστικός Οδηγός Φυσικού Πάρκου Σπείας.

Φασουλός Χ, Περάκης Β, Σταρίδας Σ, 2019, Οικοτουριστικός Οδηγός Γεωπάρκου Σπείας.

Χρυστάκης Γ., Η Ρουκάκα και η περιοχή της. Ιστορική θεώρηση, Φυσιολατρικός και Εξωραϊστικός Σύλλογος Χρυσοπηγής ο «Μπέμπονας», Ηράκλειο 1995

Χρονάκη Δ., 1' Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο, Χανιά, 1-8 Οκτωβρίου 2006.

Χρονάκη Δ., «Οι εργασίες αναστήλωσης της έπαυλης των De Mezzo στην Ετιά Σπείας», Αρχαιολογικό έργο Κρήτης 2. Πρακτικά της 2ης συνάντησης, Ρέθυμνο 2010.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Blatt, Harvey - Middleton, Gerard - Murray, Raymond (1980). Origin of sedimentary rocks (2d ed.). Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, σ. 446, 510–531. ISBN 0136427103.

Blatt, Harvey - Tracy, Robert J. (1996). Petrology : igneous, sedimentary, and metamorphic (2nd ed.). New York: W.H. Freeman. σ. 295–300. ISBN 0716724383.

Boggs, Sam (2006). Principles of sedimentology and stratigraphy (4th ed.). Upper Saddle River, N.J.: Pearson Prentice Hall. σ. 177, 181. ISBN 0131547283.

Gerola G, Monumenti Veneti dell'isola di Creta, I- IV, Venezia, 1905-1932.

Karst Landscapes of Illinois: Dissolving Bedrock and Collapsing Soil. Prairie Research Institute. Illinois State Geological Survey. Retrieved 26 December 2020.

Morse, John W. - Mackenzie, F.T. (1990). Geochemistry of sedimentary carbonates. Amsterdam: Elsevier. σ. 217. ISBN 9780080869629.

Thornbury, William D. (1969). Principles of geomorphology (2d ed.). New York: Wiley, σ. 303–344. ISBN 0471861979.

ΠΗΓΗ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ

Εξώφυλλο
Βαγγέλης Περάκης

Οπισθόφυλλο
Δημήτρης Τηνιακός

Φωτογραφίες εσωτερικά
Μιχάλης Πουλάς
Δέσποινα Κοϊνάκη
Βαγγέλης Περάκης
Γιάννης Χαρκούτσος
Αρχείο Γεωπάρκου Στεΐας

Interreg

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

Ελλάδα-Κύπρος

Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης

WATERWAYS

Γεωπάρκο ΣΗΤΕΙΑΣ
SITIA Geopark

unesco
Global Geopark

Συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΤΠΑ)
και εθνικούς πόρους της Ελλάδας και της Κύπρου

www.sitia-geopark.gr

Έργο: "Υδάτινοι Δρόμοι και Ιστορίες στο Ε4
και τα Γεωπάρκα της Ανατολικής Μεσογείου – WATERWAYS"

Διάρκεια: 1-7-2021 / 31 -12 -2023

Προϋπολογισμός Δήμου Σητείας : 113.120,00€

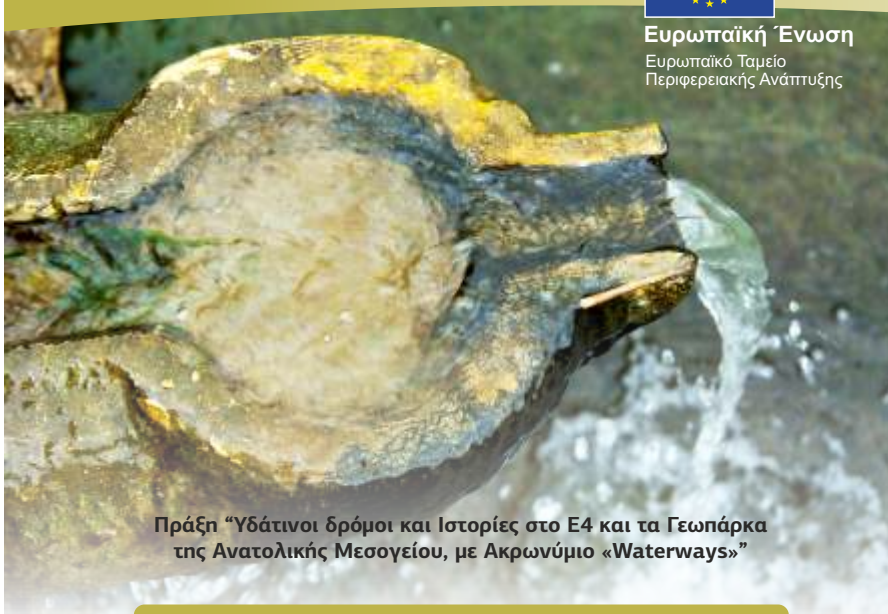
Προϋπολογισμός Παραδοτέου 2.4.1. Δημιουργία προωθητικού υλικού προβολής
ειδικώς για το έργο 20.000,00 €

Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΤΠΑ)
και Εθνικούς πόρους της Ελλάδας και της Κύπρου στο πλαίσιο του προγράμματος
συνεργασίας Interreg V-A Ελλάδα – Κύπρος 2014-2020

Ευρωπαϊκή Ένωση

Ευρωπαϊκό Ταμείο
Περιφερειακής Ανάπτυξης

Πράξη “Υδάτινοι δρόμοι και Ιστορίες στο E4 και τα Γεωπάρακα της Ανατολικής Μεσογείου, με Ακρωνύμιο «Waterways»”

Κύριος στόχος του έργου είναι η βελτίωση της ελκυστικότητας και η αύξηση της επισκεψιμότητας των περιοχών παρέμβασης της Κρήτης και της Κύπρου επί του E4 - Ευρωπαϊκό Μονοπάτι Μεγάλων Διαδρομών, κυρίως ορεινών περιοχών που μειονεκτούν σε ό,τι αφορά στην οικονομική ανάπτυξη και οι οποίες είναι οι πιο επιρρεπείς στην κλιματική αλλαγή.

Συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΤΠΑ)
και εθνικούς πόρους της Ελλάδας και της Κύπρου

www.projectwaterways.eu

www.greece-cyprus.eu

https://ec.europa.eu/regional_policy/home_en.htm

www.sitia-geopark.gr

